

Araştırma Makalesi/ Research Article

Cumhuriyet Döneminin Yıkıcı Depremlerinden 1967 Depremi ve Adapazarı'na Etkileri

Resül Narin*

(ORCID: 0000-0003-3702-6880)

Makale Gönderim Tarihi
29.09.2024

Makale Kabul Tarihi
26.12.2024

Atıf Bilgisi/Reference Information

Chicago: Narin, R., "Cumhuriyet Döneminin Yıkıcı Depremlerinden 1967 Depremi ve Adapazarı'na Etkileri", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 9/ Özel Sayı: Dr. Selma Pehlivan'a Armağan (2024): 2185-2225.

APA: Narin, R. (2024). Cumhuriyet Döneminin Yıkıcı Depremlerinden 1967 Depremi ve Adapazarı'na Etkileri. *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 9 (Özel Sayı: Dr. Selma Pehlivan'a Armağan), 2185-2225.

Öz

Adapazarı tarihi boyunca depremlerden çok etkilenen bir şehir olmuştur. Depremler, hiç kuşkusuz doğal afetlerin en yıkıcı ve tehlikeli olanıdır. Şiddetine göre can ve mal kaybına veya hasara sebep olmaktadır. Türkiye'de tarihi süreç içerisinde şiddetli depremler meydana gelmiş, bu depremler, mal ve can kaybına yol açmıştır. Depremi ne derece büyük bir felaket olduğunu en iyi bilen kentlerden biri de Adapazarı'dır. Bu bölgenin ortalama her 30 yılda bir yıkıcı depremden etkilendiği düşünülürse, deprem olgusu Adapazarı bölgesinde kendisini sürekli hatırlatmaktadır. Cumhuriyet Tarihi içerisinde Adapazarı'nın yaşadığı yıkıcı depremler 1943, 1967 ve 1999 depremleri olarak zikredilmektedir. 1943 yılında yaşanan deprem Adapazarı için Cumhuriyet tarihinin en yıkıcı depremidir. Bu depremden 24 yıl sonra yine büyük bir depremlerle sarsılan şehir, yaşanan depremlerden ders almamış olmalıdır ki 1967 depremi Adapazarı için oldukça yıkıcı olmuştur. Bu çalışmada

* Dr., Bağımsız Araştırmacı, Türkiye, resulnarin@gmail.com.
Ph. D., Independent Researcher, Turkey.

Adapazarı'nda önemli etkiler bırakmış olan 1967 depremini ve bu depremin şehirde bıraktığı izleri inceleyeceğiz. Bu çalışmada dönemin gazeteleri, araştırma eserler ve arşiv belgeleri kullanılarak depremin şehirdeki etkisi tahlil edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Adapazarı, Sakarya, Deprem, 1967 Depremi

The 1967 Earthquake, One of the Destructive Earthquakes of the Republican Era and Its Effects on Adapazarı

Abstract

Adapazarı has historically been profoundly impacted by earthquakes, among the most dangerous and destructive natural disasters. Depending on their magnitude, earthquakes result in loss of life, injuries, and significant property damage. Turkey has experienced numerous devastating earthquakes throughout its history, leading to both material and human losses. Adapazarı, in particular, stands as a city that has endured full-scale seismic destruction. Given the expectation of a destructive earthquake approximately every 30 years, the region remains under constant threat. During the Republican era, Adapazarı has been most severely affected by the earthquakes of 1943, 1967, and 1999. The 1943 earthquake is considered the most destructive in Adapazarı's modern history. Despite its catastrophic impact, insufficient measures were implemented, as evidenced by the extensive devastation caused by the subsequent earthquakes. The 1967 quake, occurring 24 years later, inflicted severe damage, while the 1999 earthquake highlighted persistent vulnerabilities. This study focuses on the 1967 earthquake, which left significant marks on Adapazarı, and examines its consequences for the city. Archival documents, newspapers of the period, and existing research will be utilized to analyze the earthquake's effects comprehensively.

Keywords: Adapazarı, Sakarya, Earthquake, 1967 Earthquake.

Giriş

Osmanlı hâkimiyetine girdiği dönemden sonra Kocaeli vilayeti sınırlarında yer alan Adapazarı, Cumhuriyet dönemine önemli bir nüfus ve ekonomik birikimle girmiştir.¹ 1954 yılına kadar Kocaeli il sınırlarında yer alan Adapazarı, 1954 yılında Sakarya vilayetinin kurulmasıyla buranın merkez ilçesi olmuştur. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye'nin

¹ Cengiz Keskin, *I. Meşrutiyet Döneminde Adapazarı ve Çevresi (1876-1908)*, İstanbul, 2022, s.20-21.

önemli şehirleri arasında yer alan Adapazarı'nın şehirleşmesinde ve gelişiminde etki eden faktörlerin belki de en başında, yaşadığı depremler gelmektedir.

Kuzey Anadolu Deprem Fay Hattı üzerinde yer alan Adapazarı bölgesi üçüncü jeolojik zamanda olduğundan deprem kuşağı üzerindedir. Bu nedenle yakın tarihimizde büyük deprem felaketleri yaşanmış ve bu felaketler şehirde önemli izler bırakmıştır.² Adapazarı geçmiş tarihlerden beri depremle iç içedir. Birinci deprem kuşağında yer alan Adapazarı'nın depremlere maruz kalması Jeolojik yapısından kaynaklanmaktadır.

Adapazarı tarihinde önemli izler bırakmış depremlerden biri de 1967 depremidir. Bu deprem Adapazarı ve çevresini büyük ölçüde etkilemiş, Bolu, İzmit, İstanbul, Eskişehir ve Ankara'da da hissedilmiştir. Depremin Adapazarı'nda yol açtığı tahribat neticesinde bütün kamu kurum ve kuruluşları teyakkuza geçerek gerekli yardımları temin etmeye çalışmıştır. Bunlar büyük ölçüde göçük altında kalanların kurtarılması, büyük hasara yol açan depremin etkilerini bertaraf etmek şeklindedir.

Adapazarı'nın Jeolojik Özellikleri

Sakarya ili, Kuzey Batı Anadolu'da ve Karadeniz Sıradağlarının (Pontidler) batı kesiminde yer almaktadır. İl sınırları içerisinde olan jeolojik birimler, İstanbul, Armutlu-Almacık ve Sakarya zonları içerisinde tanımlanmaktadır.³

Jeolojik yapısıyla Adapazarı bölgesi, Kuzey Anadolu deprem kuşağına girer. Şehir, birinci derece deprem bölgesi durumundadır. Sakarya Ovası'nın batı ve kuzeyinden iki kırık çizgisi geçmektedir. İzmit Körfezi ile Sapanca Gölü'nün kuzey ve güneyinden geçip doğuya uzanan iki kırık çizgisi vardır.⁴

Sakarya Nehri'nin suladığı Akova'yı güneyden çeviren Karadağ, güneydoğuda Keremali Dağı, Hendek kuzeyinde Çamdağı, Sapanca Gölü güneyinde Samanlı Dağları ve kuzeyde Oflak Dağı gibi engebeler dışında

² Cumhuriyetimizin 75. Yılında Sakarya, Sakarya Valiliği yay., Sakarya, 1998, s.51.

³ M. Korhan Erturaç, "Sakarya'nın Jeolojik Özellikleri", *Sakarya'nın Fiziki, Beşerî ve İktisadi Coğrafya Özellikleri*, İstanbul, 2018, s.99.

⁴ *Yurt Ansiklopedisi*, Cilt:9, Anadolu yay., İstanbul, 1982-1983, s.6443.

arazi düzdür. Ovalık kısımlar genel yapısıyla alüvyonların doldurduğu bir çöküntü niteliğindedir.

Çeşitli yerlerde yapılan sondajlarda (Erenler ve Arifiye’de), kalın bir toprak kot, bunun altında ince kum, bataklık mili ve deniz hayvanı kabuklarını içeren çakıl ve en altta kil ve marnlar bulunmuştur. Bu olgular, dağlarda sınırlanan bu havzanın eski zamanlarda tektonik olaylarla çökmüş bir havza olduğunu ve hatta deniz altında bulunduğunu kanıtlar. Bu ova daha sonra nehir sularının getirdiği alüvyonlarla dolmuştur.⁵

Topografik yönden kentin gelişmesini belirleyen etmenler Adapazarı’nın I. derece deprem kuşağında bulunması ve kentin kuzeyindeki düz alanlarda yeraltı suyunun yüzeye çok yakın olmasıdır. Depremın etkisini ciddi biçimde artıran bu yapı nedeniyle, özellikle 1943’teki sarsıntıda, söz konusu alandaki konutlar büyük zarar görmüştür. Bu durum, imar planında göz önüne alınarak, kentin güneydeki eğimli alanlara doğru gelişmesi öngörüldü. 1957 depreminde, zarar daha az olmakla birlikte Adapazarı’nda 500’e yakın yapı zarar görmüştü. 1967 depremi, tüm ilde etkili olmuş, ama Adapazarı Kenti’nde zarar daha az olmuştur.⁶

22 Temmuz 1967 Adapazarı depremi, yüzey etkileri bakımından hayli zengindir. Takriben 50 km uzunluğunda Abant-Dokurcun vadisi boyunca faylarına, tansiyon çatlakları, basınç sırtları, düşey ve yatay hareketler, yeni teşekkül eden fay kaynakları, bölgenin çağdaş tektonik sırtları hakkında aydınlatıcı bilgiler sunmuştur.⁷

Eski Adapazarı Depremleri

Doğu Marmara ve Batı Karadeniz bölgesindeki şehirler antik dönemden günümüze önemli bir yerleşim alanı olup, 3000 yılı aşan bir tarihe sahiptir. Özellikle Roma, Bizans ve Osmanlı Devleti döneminde başkent özelliğindeki İstanbul ve doğal liman özellikleri ile İzmit’in kurulum tarihçesi M.Ö. 12. yüzyıla ulaşır. Bu durum gerçekleşmiş tarihsel depremler hakkında bilgi toplanması açısından avantaj

⁵ Muzaffer Erendil, *Dünden Bugüne Sakarya İli*, İstanbul, 1990, s.7.

⁶ Yurt Ansiklopedisi, a.g.e., 6503.

⁷ 22 Temmuz 1967 Adapazarı-Mudurnu Suyu Vadisi Depremi Üzerine İncelemeler, Maden Fakültesi Ofset Atölyesi, İstanbul, 1969, s. 14.

oluşturur. Adapazarı ve çevresi ise verimli ovaları ve ormanları ile önemli bir hammadde merkezi olmasına karşın az nüfusa sahip dağınık bir yerleşim alanıdır. Bu nedenle Osmanlı Devleti'nin son dönemleri ile Türkiye Cumhuriyeti döneminde önem kazanan ve nüfusuyla etkinliği artan Adapazarı üzerine doğrudan tarihsel deprem kaydı oldukça azdır.⁸

Adapazarı ve çevresi tarih boyunca önemli depremler yaşamış bir coğrafyada bulunmaktadır. Hatta denilebilir ki, Sakarya ve çevresi, depremden ve biraz da sel baskınlarından çektiğini hiçbir felaketten çekmemiştir. Bölgede Cumhuriyet Tarihi döneminde etkili olan ve en çok bilinen depremler, 1943, 1967 ve 1999 yıllarında gerçekleşenlerdir. Ancak Sakarya ve civarı 1. derecede deprem bölgesi olmasından dolayı, tarihi boyunca olduğu gibi, yakın dönemde de depremlerle hep iç içe yaşamıştır.⁹ Bu sınırlar içinde 1967'ye kadar tespit edilebilen deprem sayısı 80'in üzerindedir. Kuzey Anadolu fay hattı üzerinde bulunan Sakarya bölgesinin, tarih boyunca geçirmiş olduğu önemli depremler şunlardır:

24 Kasım 29, 24 Ağustos 358, 427, 8 Aralık 447, 15 Ağustos 553, 3 Mayıs 1035, 14 Eylül 1509, 18 Temmuz 1668, 25 Mayıs 1719, 2 Eylül 1754, 1849, 28 Şubat 1855, 24 Kasım 1863, 16 Nisan 1878, 10 Temmuz 1894, 1897, Ekim 1902, 1923, 1935, 20 Haziran 1943, 1 Şubat 1944, 20 Haziran 1952, 26 Mayıs 1957, 22 Temmuz 1967.¹⁰

20 Haziran 1943 tarihinde yaşanan depremde Adapazarı'nda 1096 ev tamamen yıkılmış, 1007 ev hasar almış, 805 dükkân ve mağaza tamamen yıkılmış ve 107 dükkân ve mağaza ağır hasar almış; 30 köyde 207 ev yıkılmış ve 330 ev ciddi hasar almıştır. Şehirde Belediye, Hükümet Konağı, Türk Ticaret Bankası, Ticaret Odası, Tarım Kredi Kooperatifi, Posta ve Telgraf, Belediye Hali, Memleket Hastanesi, Budaklar Jandarma Karakolu ve eski Orta Okul binaları tamamen yıkılmıştır. Maliye, İtfaiye, Emniyet, Ortaokul, Arifiye Jandarma Karakolu, Karaağaç Polis Karakolu ve Sabihahanım, Fatmahanım, Sakarya, Cumhuriyet, Kemalpaşa, Büyük Gazi İlkokulları binaları ağır hasar almıştır. Binaları kiralık olarak

⁸ Erturaç, *a.g.m.*, s.120.

⁹ Erendil, *a.g.e.*, s.8; Enis Şahin, "Cumhuriyet Dönemi Sakarya Depremleri", *Sakarya İli Tarihi*, Cilt 2, Sakarya, 2005, s.771.

¹⁰ Şahin, *a.g.m.*, s.771; 22 Temmuz 1967 Adapazarı, *a.g.e.*, s.2; Sakarya Ticaret ve Sanayi Odası, *Adapazarı'nda Deprem ve Sonrası*, Sakarya, 2000, s.24.

kullanılan Tümen, Orman, Yerli Mallar Pazarı, Askerlik Şubesi binaları da yıkılmıştır. On beş han, iki cami, altı otel, bir eczane, bir sinema tamamen yıkılmış; üç caminin ise minareleri yıkılmış, bir cami ve dört otel ağır hasar almıştır.¹¹ Yani 1943 depremi Adapazarı'nı pek çok açıdan harap etmiştir.

Adapazarı tarihinin en yıkıcı depremlerinden biri olan 1943 depremi olduktan sonra Cumhuriyet gazetesinde yayımlanan bir haber, Adapazarı'nda depreme karşı alınması gereken önlemleri şu şekilde ifade ediyordu:

“Zelzeleler karşısında yeni bir inşaat sistemi bulmaya mecburuz. Adapazarı her an şiddetli bir depreme maruz kalabilir. Burada üç kattan yüksek bina yapılması yasak edilmelidir. Bitişik nizamdaki binalar aynı yükseklikte olmalı, bugün bizde olduğu gibi her caddeye, her yıl başka bir yükseklik tanıyıp, yan yana değişik irtifada yapılar yapılmasına sebep olmak en büyük hatadır. Herhangi bir caddeye kaç kat yükseklik verilecekse, bir kere verilmeli, bir daha irtifa değiştirilmemeli. Bu basit kaidelerin mühendisler ve mimarlar odası tarafından acele tespit edilmesini alakalı bakanlıklarca bir esasa bağlanıp, belediyelere bildirilmesini bekler, mühendis ve mimar odasının büyük görevlerini ihmal etmeyeceklerini ümit ederiz.”¹²

Bu ifadeler, depreme karşı önlemlerin alınacağını, en azından alınması konusunda yetkililerin uyarıldığını göstermektedir. Ancak bu dilek ve temennilerin hiçbiri, ne yazık ki beklendiği gibi gerçekleşmemiştir. Depreme dayanıklı yapılması gereken binalar hem standartlara göre inşa edilmemiş hem de çok katlı binaların yapımına hız verilmiştir. Deprem kısa zaman içerisinde insanlar tarafından unutulmuş, ama kendisini hatırlatmakla gecikmemiştir.

26 Mayıs 1957'de meydana gelen Abant (Bolu) depremi Adapazarı'nda da etkili olmuştur. Kandilli Rasathanesi verilerine göre

¹¹ Refik Kuzucu, “Adapazarı Kazası”, *İdare Dergisi*, Yıl:16, Sayı: 172, Ocak-Şubat 1945, s.217.

¹² Türker Eroğlu-Vahap Tecim, *Sakarya ve Deprem*, Sakarya Valiliği Yay., Sakarya, 2000, s.52.

7.1 şiddetinde olan depremde Adapazarı'nda can kaybı olmamış fakat 114 ev ağır hasarlı, 228 ev de az hasarlı olarak kayda geçmiştir.¹³

Verilerin ortaya koyduğu bilgiler ışığında; depremler açısından Adapazarı bölgesinin birinci derecede faal olduğu, depremlerin tahripkâr, oldukça sık tekrür ettiği, ayrıca bu depremlerin yeryüzünde aktif faylar oluşturduğu sonucuna varılmaktadır.¹⁴

20. yüzyılda bölgede etkisini gösteren depremler arasında 1967 depreminin ayrı bir yeri vardır. Bu çalışmada Adapazarı'nda büyük etki ve hasarlar yapan 22 Temmuz 1967 depremi ve bölge üzerindeki etkileri incelenecektir.

1967 Adapazarı Depremi

Etkili bir deprem kuşağında yer alan Adapazarı'nda 1967 depremi öncesinde de deprem zaman zaman yine hissedildi. Hatta denilebilir ki, deprem Adapazarı'nda kendisini hiç unutturmadi. O yıllarda daha hafif atlatılan depremleri takiben, Cumhuriyet tarihinin en büyük ilk yıkıcı depremi olan 1943 yılındaki büyük depremden 24 yıl sonra, Adapazarı büyük bir deprem ile tekrar sarsılmıştır.

22 Temmuz 1967 tarihinde Cumhuriyet tarihinin ikinci büyük Adapazarı depremi gerçekleşmiştir. Bu deprem 22 Temmuz Cumartesi günü saat 18.54'te meydana gelmiş, büyüklüğü Richter ölçeğine göre 6.8 olarak tespit edilmiştir. Merkez üssü Adapazarı olan deprem, tüm Marmara, Ege ve İç Anadolu'da da etkin bir şekilde hissedilmiştir.¹⁵

1967 depremi ilk olarak Sakarya valiliği tarafından, Etibank merkezindeki telsiz ve telefon vasıtasıyla, PTT idaresinin yoğun çalışmaları sonucunda ilgili makamlara duyurulabilmiştir. Bu bilgilendirme sonucunda, depremin gerçekleşmesinden 35 dakika sonra, şehrin genel durumu ve deprem hakkındaki ilk bilgiler Ankara ve İstanbul'daki ilgili makamlara iletilebilmiştir.¹⁶

¹³ Hilal Ereğ İnce, *Kaybolan Geçmişin İzini Sürmek: Adapazarı Kent Tarihi (1923-1980)*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2024, s.155.

¹⁴ 22 Temmuz 1967 Adapazarı, *a.g.e.*, s. 3-5.

¹⁵ Şahin, *a.g.m.*, s.789.

¹⁶ Sakarya Eğitim Araçları Merkezi, *1923 1943 1957 1967 Sakarya Depremleri*, Adapazarı, 1967, s.17.

Depremdeki ilk tespitlere göre, ölü-yaralı sayısı konusunda kesin bir rakam vermek mümkün olmamıştır. Ölü sayısının 100 civarında olduğu, hasarın ise çok fazla miktarda gerçekleştiği bildiriliyordu.¹⁷ Bununla birlikte depremin ilk günlerinde bazı ilçe, nahiye ve köylerden haber alınamamaktaydı.¹⁸

Sakarya'nın yerel gazetelerinden biri olan Yeni Sakarya gazetesi, depremi "Sakarya'da Deprem Oldu; Ölü Sayısı 100 Civarında, Fakat Hasar Çok Büyük" manşetiyle okuyucularına aktarmıştı. İlk sayfanın tamamını depreme ayıran gazete, deprem sonrasında yaşananları okuyucularına şu ifadelerle duyuruyordu:

*"Tarihler 22-7-1967'yi, günler Cumartesi'yi, saatler 18.54'ü gösterirken Sakarya'nın, hatta Türkiye'nin pek çok şehrinin yaşantısı değişti. Yer sarsıntısı oldu. Sokaklar dolup dolup taşıdı. Evler, işyerleri, eğlenti yerleri boşaldı. Atatürk Bulvarı insan mahşeri Heyecanlı, ağlamaklı feryatlı konuşmalar ve Orhan Cami minaresinin yıkılışı. Sezai Bayraktar apartmanının çöküşü ilk anda ortalığı mateme gark eden yıkıntılar ve ardından gelen ali astarı olmayan uydurma haberler ve İkbal Otel ve Bozkurt Apartmanı, Ahmet Koç Binası ve pek çok binalar, Ulus Caddesi'nin sağlıklı sollu evleri. Ev altından çıkarılan ölü ve yaralılar ve feryatlar, gidip gelen motorlu araçlar, görevliler. Ve karanlığın, matem çöküşü. Adapazarı bir ölü sessizliği içinde. Herkes sokaklarda. Herkes evler önünde, evlerden uzak güle oynaya girip çıktıkları binalara, korkulu gözle bakan Ürkek insanlar. Ve gelecek sıkıntılar. Ekmek, su, gaz, kibrit. Açık göz insafsızlar alabildiklerince alıyorlar. Alamayanların dertleri katmerleşiyor. Ama Allah adil Allah kullarını düşünür. Kimsenin rızkını kesmedi. Eceli gelenleri aldı gitti. Yüze yakın olacağı benziyor. Ama hasar büyük, çok büyük. Evlerin yüzde sekseni oturulacak gibi değil."*¹⁹

Deprem yaşandıktan kısa bir süre sonra, bu büyük depremin etkileri daha net bir şekilde kendini göstermiştir. 89 insanın can verip, 400'den fazla insanın yaralandığı bu depremde, 795'i tamamen ve 2.220 de kısmen olmak üzere, üç binin üzerinde konut ve işyeri yıkılmıştır. İstanbul-Ankara karayolunun Sakarya Köprüsü yakınında 1.5 km

¹⁷ Yeni Sakarya, 24 Temmuz 1967, s.1.

¹⁸ Milliyet, 23 Temmuz 1967, s.1; Yeni İstanbul, 23 Temmuz 1967, s.1.

¹⁹ Yeni Sakarya, 24 Temmuz 1967, s.1.

uzunluğunda bir yarık oluşmuş, Adapazarı-Eskişehir karayolunda meydana gelen yarıklardan ise sular fışkırmaya başlamıştır.

Adapazarı'nda depreme ilk müdahale şehrin kendi imkânlarıyla sağlanmıştır. Depremın gerçekleşmesinden hemen sonra izinli olan idare amirleri ve diğer ilgililer görevlerinin başına dönmüşlerdir.

Depremın hemen ertesinde Sakarya Vilayeti Savunma Sekreterliği tarafından hazırlanan tabii afetler planı uygulamaya konulmuştur. Tümen Komutanlığı'nın emriyle tüm askeri birlikler teyakkuza geçirilmiş ve askerler de deprem bölgesindeki çalışmalarına başlamışlardı. Bu askeri birlikler Sakarya Emniyet Teşkilatı ile şehri kontrol altına alarak Adapazarı'nın asayiş ve emniyetine önemli ölçüde katkı sağlamıştır.

Deprem dolayısıyla Adapazarı'nda elektrikler kesilmiştir. İlk gece deprem bölgesindeki kurtarma çalışmaları fenerler vasıtasıyla yapılmaya çalışılmıştı. Tümen Komutanlığı emrindeki jeneratörler vasıtasıyla, ancak zorunlu yerlere elektrik sağlanmıştır. İstihkâm Taburu bütün imkânlarıyla enkaz kaldırma ve kurtarma işlerinde önemli roller oynamıştır. Nitekim bu faaliyetler sonucunda enkaz altından 10 insan canlı kurtarılmıştır. Buna ilaveten 19 ceset ile birlikte önemli miktarda malzeme çıkarılabılmıştır.²⁰

Sakarya Emniyet Müdürlüğü depremden sonra şahsi araçlara el koymak suretiyle, ölü ve yaralıları sağlık kurumlarına nakletmeye başlamıştır. Açıkta kalanlara ise çadır yardımı yapılmıştır. Bu arada elektriğin kesilmesi nedeniyle faal durumunu kaybeden fırınların yerine, seyyar fırınlar faaliyete geçirilmiş bu gayretler sonucunda şehrin ekmek ihtiyacı depremden bir gün sonra kısmi de olsa sağlanmaya başlanmıştır. Yine elektrik kesintisinden dolayı elektrikli motopompların çalışmaması, şehir şebeke suyunu da kesintiye uğratmış, bu nedenle de su sıkıntısı had safhaya ulaşmıştır. Bu durum karşısında askeriyenin ve belediyenin su tanklarıyla dışarıdan su getirmeleri suretiyle, vatandaşın ihtiyacı giderilmeye çalışılmıştır. İtfaiye araçları da isteyenlere mahalle aralarında su dağıtmıştır. Bu faaliyetler sayesinde, devletin yetkili makamları ve çevre illerden yardım faaliyetleri ulaşınca kadar,

²⁰ *Milliyet*, 23 Temmuz 1967, s.1; Şahin, *a.g.m.*, s.789-790.

Sakarya Vilayeti kendi imkânlarıyla depremin ilk şokunu atlatmaya çalışmıştır.²¹

Adapazarı'nın hazırlıksız yakalandığı deprem, şehirdeki günlük yaşamı bir anda alt-üst etmiş, normal zamanlarda olağandışı gelen bazı hadiselerin de sıradan olay gibi algılanmasına yol açmıştı. Depremi takip eden günlerde, Adapazarı Doğumevi'nde ameliyatlar açıkta yapılmış, depremden kısa bir süre sonra adliye binası müsait olmadığı için, duruşmalar Atatürk Anıtı yanında kurulan bir çadırda sürdürülmüştür. Bu ve benzeri durumlara deprem günlerinde sıkça rastlanabilmekteydi.²²

Adapazarı depreminin yaşandığı gün akşam saatlerinde Bakanlar Kurulu Adapazarı depremi ana gündem maddesiyle toplanmıştır. Başbakan Süleyman Demirel ve diğer bakanlar, Adapazarı depremi hakkında Bakanlar Kurulu'nu bilgilendirerek, hükümetin kısa zaman zarfında depremin yaralarını sarmaya çalışacağını ifade etmişlerdi. İlerleyen günlerde hükümetin aldığı bir karara göre, depremde zarar görenlere ve evi yıkılanlara, devlet tarafından uzun vade faizsiz kredi verilecekti. Sakarya Valisi Alaaddin Eriş'in açıklamalarına göre şehirde 7.000-15.000 Türk Lirası, köylerde ise 4.000-7.500 Türk Lirası, kredi ödemesi yapacaktı. Krediler uzun vadeli ve faizsiz olacaktı. İmar ve İskân Bakanlığı depremedeler için 36 milyon TL ayrıldığını bildiriyordu.²³ Bu durum deprem bölgesinde yaşayanlar tarafından memnuniyetle karşılanmıştır.

1967 depremi sonrasında Eski cumhurbaşkanlarından İsmet İnönü, Adapazarı Belediye Başkanı Selahattin Gürdrama'ya geçmiş olsun telgrafı çekerek Adapazarılıların üzüntüsünü paylaşmıştır. Dönemin Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay, gezi için bulunduğu Amasya'dayken depremi öğrenmiş ve gezisini yarıda keserek, 23 Temmuz 1967'de Adapazarı'na gelmiştir. Başbakan Süleyman Demirel ise, Konya'da bulunduğu sırada Adapazarı depremini haber almış, önce ileri gelen

²¹ Sakarya Eğitim, a.g.e., 1967, s.18-19; *Adapazarı Akşam Haberleri*, 24 Temmuz 1967, s.1.

²² *Adapazarı Akşam Haberleri*, 4 Ağustos 1967, s.1.

²³ BCA. 30.18.1.2-209.56.14; BCA. 30.18.1.2-221.47.4; *Yeni Ada Postası*, 10 Ağustos 1967, s.1; *Adapazarı Akşam Haberleri*, 28 Temmuz 1967, s.1, 4.

bakan ve yetkilileri deprem merkezine göndermiştir.²⁴ Eski Sakarya Valisi Ertuğrul Ünlüer de deprem haberini alır almaz derhal Adapazarı'na gelmiş ve çok sevdiği Sakaryalılarına geçmiş olsun dileklerini iletmıştır.²⁵

Adapazarı'na ilk gelen Devlet yetkilileri arasında Devlet Bakanı Seyfi Öztürk, Köy İşleri Bakanı, Tarım Bakanı, İmar ve İskân Bakanı ve bu bakanlığın müsteşar, genel müdür ve afet yetkilileri de bulunmaktadır. Bu yetkililerin ardından Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Süleyman Demirel 23 Temmuz'da Adapazarı'na gelmiş, ertesi gün meclisi de deprem konusunda bilgilendirmiştir.²⁶ Bunun dışında on civarında bakan, dönemin Genelkurmay Başkanı Cemal Tural, ordu ve kolordu komutanları ve yüksek rütbeli subaylar da gelenler arasında bulunmaktadır. Şehre gelen yetkililer önemli vaatlerde bulunarak, deprem bölgesindeki vatandaşların sıkıntılarını dinlemişlerdi. Depremin acılarını paylaşmak için gelen bakanlardan bazıları geceyi Adapazarı'nda deprem çadırlarında geçirmiştir.

Dönemin Ana Muhalefet Partisi olan CHP'nin Genel Başkanı İsmet İnönü 29 Temmuz Cumartesi günü Adapazarı'na gelmiştir. O gelmeden bir gün önce Adapazarı'nın en önemli yerel gazetelerinden olan Adapazarı Akşam Haberleri gazetesinin Sahibi ve Genel Yayın Müdürü Selami Savaş, gazetesinde İnönü'ye şöyle sesleniyordu:

"Bu depremde de birçok hemşerimiz vefat etti, yaralandı. Binlerce ev yıkıldı. Oturulmaz hale geldi. Sizden evvel deprem üzerine Cumhurbaşkanı Sunay, Başbakan Demirel şehrimize geldiler. Bu ziyaretler bir turistik ve propaganda gezisinden ileri gidemedi. Eğer siz de bu maksatla yani siyasi yatırım için teşrif ediyorsanız arkanızda hoş bir hatıra bırakmayacaksınız. Şehrin büyük hasar gören fakir halkın yaşadığı kenar mahallelerine gidiniz. Orada, çadır temin edemedikleri için açıkta, yaşamaya mecbur kalan sefalet çeken halkımızın arasına karışınız. Böylece önümüzdeki kış aylarında bu perişan insanların ne hale düşeceklerini şimdiden müşahede etmek imkânı bulacaksınız. Şahsen bu ziyaretinizin siyasi bir yatırım maksadıyla yapılmadığı gibi turistik bir gezi olmayacağına da inanıyorum..."²⁷

²⁴ Yeni Sakarya, 24 Temmuz 1967, s.1.

²⁵ Adapazarı Akşam Haberleri, 24 Temmuz 1967, s.1.

²⁶ BCA. 30.1.0.0-16.89.12.

²⁷ Adapazarı Akşam Haberleri, 28 Temmuz 1967, s.1.

Selami Savaş, depremin ilk anından itibaren şehirdeki tüm zorluk ve aksaklıklara şahit olduğu için bir bakıma halkın sesi olmuştur.

Depremin ilk günü belediyeye geçmiş olsun telgrafı gönderen, eski cumhurbaşkanlarından İsmet İnönü, 29 Temmuz'da bizzat Adapazarı'na gelmiştir. Bolu'dan yola çıkan İnönü, Hendek, Akyazı ve Karapürçek'e uğrayarak halkla görüşmüştü. Daha sonrasında Vakıf köyünde yıkılan bir evi gezmiş, eşi Mevhibe İnönü ise Karapürçek'te köylü kadınlar ile konuşmuştu.²⁸

Yine eski cumhurbaşkanlarından Celal Bayar da yanında kızı Nilüfer Gürsoy ile 2 Ağustos tarihinde Adapazarı'na gelerek, Belediye'yi ziyaret etmiştir.²⁹ Devletin üst düzey yöneticilerinin şehre gelmesi bu zor dönemde devletin depremzedelerin yanında olduğunu hissettirmesi açısından oldukça önemlidir.

Kızılay teşkilatı, Adapazarı'nda çok faydalı çalışmalarda bulunmuştur. Deprem bölgesinde zor şartlarda yaşayan insanlara bolca gıda maddesi dağıtmıştır. Dağıtılan malzemeler arasında, ilk etapta bolca ekmek, zeytin, domates ve biber gelmekteydi. Bursa ve İstanbul vilayetleri bu yardımları sürekli olarak takviye etmişlerdi. Şehirde ilk iki gün sular kesilmiş ve dolayısıyla su sıkıntısı olmuştur. Ancak su ihtiyacını karşılamak amacıyla bolca arozöz kullanılmış, kuyu ve tulumbalardan, okul ve camilerin çeşmelerinden faydalanılmıştır. Bu çalışmalar sonucunda, depremin üçüncü günü şehrin su ihtiyacı önemli ölçüde giderilebilmiştir. Aydınlatma ihtiyacı depremin ilk iki günü hat safhada olmuştur. Bakkallar açılmaya başlamakla birlikte şehir genelinde gaz ve mum bulunmamaktaydı.³⁰

Halk Bankası da depremzede esnafa kredi vermeye karar vermiştir. Bu amaçla bankanın Ticari Krediler Müdürü Ergün Kızılbey Adapazarı'na gelmişti. Bankanın Adapazarı Müdürü Şakir Beyazıt Adapazarı ve diğer ilçelerdeki esnafı dolaşmıştı.³¹

Adapazarı'ndaki deprem nedeniyle İller Bankası 200.000 Lira, İmar ve İskân Bakanlığı 160.000 Lira ve Zeynep Kamil Hastanesi 10.000 Lira para

²⁸ Adapazarı Akşam Haberleri, 29 Temmuz 1967, s.1.

²⁹ Adapazarı Akşam Haberleri, 2 Ağustos 1967, s.1.

³⁰ Yeni Sakarya, 24 Temmuz 1967, s.1.

³¹ Adapazarı Akşam Haberleri, 26 Temmuz 1967, s.1.

yardımında bulunmuşlardı. İmar ve İskân Bakanlığı 100.000 Türk lirası daha göndereceğini vadetmişti. Özel sektörden de açılan deprem yardım hesaplarına destekler geliyordu. US Royal Lastik Fabrikası 50.000 Lira, İzmit Shel Şirketi 25.000 Lira, Mobil Şirketi 25.000 Lira para yardımında bulunmuşlardı.³²

Devlet yardımlarının yanı sıra çeşitli kurum ve kuruluşlardan, çevre illerdeki vatandaşlardan da önemli miktarlarda yardımlar yapılmıştır. Eczacıbaşı İlaçları Limited Şirketi depremin ardından Adapazarı'na 28.000 liralık ilaç yardımında bulunmuştur. İstanbul'dan bazı vatandaşların kendi özel imkânlarıyla şehre ekmek taşımışlardı. Adapazarı'nda çadır eksikliği önemli bir sorun halinde bulunuyordu. Şehre az sayıda gelen çadırların gelişigüzel dağıtılması da ihtiyacı karşılamaktan uzaktı. Bununla birlikte Adapazarlıları endişelendiren diğer önemli bir husus da yağmur yağma ihtimalinin yüksek olmasıydı. 25 Temmuz'da yağmurun biraz yağması durumu halkı iyice germiş ve halk Vilayet binası önünde protesto gösterisi yapmıştı. Vali Alaaddin Eriş, çadır ihtiyacının büyük olduğunu ve durumu Ankara'ya bildirdiğini söylüyordu.³³ Bununla beraber Adapazarı depreminde açıkta kalanların barınmalarını temin etmek için Varto depreminde doğuya gönderilen çadırlar Kızılay Genel Merkezi tarafından toplanarak Adapazarı'na sevk edilmişti. Muş'a gönderilen 360 çadır Kızılay Erzurum şubesince toplattırılarak önce Ankara'ya oradan da Adapazarı'na gönderilmiştir.³⁴

1967 depremi neticesinde Adapazarı'nda karşılaşılan en büyük zorluklardan biri çadır eksikliği idi. Öyle ki halkın devletten beklentisi olan çadırlar gelmedikçe devlete olan güvende azalma yaşanmış, pek çok yerde yetkililer protesto edilmiştir. 10 Ağustos tarihine gelindiğinde Sakarya'da toplam 4.500 çadır halka dağıtılabilmisti. Vilayet devamlı olarak Ankara'dan çadır talep etmeye devam ediyordu.³⁵

1967 yılında meydana gelen depremde Adapazarı Belediyesi kamu tesisleri büyük zarar görmüştü. Mali imkânsızlıklar nedeniyle tamiri yapılmayan tesisler sonraki yıllarda meydana gelen seller nedeniyle

³² *Adapazarı Akşam Haberleri*, 28 Temmuz 1967, s.1.

³³ *Sakarya*, 26 Temmuz 1967, s.1; *Adapazarı Akşam Haberleri*, 25 Temmuz 1967, s.1; *Adapazarı Akşam Haberleri*, 26 Temmuz 1967, s.1.

³⁴ *Sakarya*, 26 Temmuz 1967, s.1.

³⁵ *Adapazarı Akşam Haberleri*, 10 Ağustos 1967, s.1.

büsbütün harap olmuştu. Zarar gören bu tesislerin onarımı için 5.991.392 TL'nin deprem fonundan 5 yılda ve 5 eşit taksitle ödenmesi koşuluyla tahsisi İmar ve İskân Bakanlığı'ndan talep edilmişti. Bu talep karşılanmasına rağmen talep edilen tutar gerekli işi karşılayamayınca bu ücrete ilaveden 3.066.609 TL eklenmiş ve rakam 9.058.001 TL olmuştur.³⁶

1967 Depreminin ikinci günü, Adapazarı Ticaret Odası Yönetim Kurulu yaptığı toplantıyla, Adapazarı esnaf, tüccar ve sanayicisinin deprem dolayısıyla gördüğü zarar nedeniyle ilgili makamlara ve Odalar Birliği'ne çektikleri telgraflarla bankadaki borç senetlerinin bir ay ertelenmesi talebinde bulunmuştur.³⁷ O günlerde Adapazarı'na gelen Devlet Bakanı Seyfi Öztürk, yaptığı çeşitli konuşmalarında, vergilerle, banka ve kooperatif borçlarının erteleneceğini dile getirmiştir. Ancak vergi veya borçlarda herhangi bir ertelemeye gidilmemekle birlikte devlet, bir süre sonra, deprem bölgesine ait bir vergi muafiyeti paketi hazırlamıştır. Bu pakete göre, depremden ağır zarar gören Sakarya vilayetinde, 22 Temmuz 1967'den itibaren beş yıllık süreyle, vilayet dâhilinde inşa edilen binalardan vergi alınmayacaktı. Bu karar sonucunda, 1972'ye kadar bölge halkı yeni yaptırmış olduğu binalara vergi ödememiştir.³⁸

Depremin Adapazarı Çevresindeki Etkileri

Depremin bina hasarı ve arazide yapmış olduğu değişiklikler bakımından etkili olduğu alanın sınırları, Doğu'da Mudurnu ve Abant Gölü çevresinden Batı'da Sapanca'ya, Kuzey de Sakarya il merkezinden, Güney'de Geyve ve Pamukova'ya kadar uzanmaktadır. Bu sınırlar içinde depremin en çok etkilediği alanlar: Abant Gölü ile Akyazı ilçe merkezi arasında Doğu-Batı doğrultusunda uzanan Dokurcun vadisi (Mudurnu suyu vadisi), Sakarya il merkezi ile merkeze bağlı köyleri ve Sapanca ilçesini kapsayan alan, Geyve ilçe merkezi ve köyleriyle, daha Kuzeydeki Doğançay bucak merkezi ve köylerini içine alan saha ile Pamukova ilçesi ve köyleridir.³⁹

³⁶ BCA. 30.18.1.2-341.79.14.

³⁷ *Adapazarı Akşam Haberleri*, 26 Temmuz 1967, s.1.

³⁸ Şahin, *a.g.m.*, s.792.

³⁹ 22 Temmuz 1967 Adapazarı, *a.g.e.*, s.1.

Adapazarı civarındaki yerleşim yerlerinden depremin üzerinden birkaç gün geçtikten sonra, daha sağlıklı bilgiler alınmaya başlanmıştır. Nitekim Adapazarı depremi, ilçelerden Sapanca'da da şiddetli bir şekilde hissedilmişti. Sapanca'da birçok insan yaralanmış ve önemli miktarda ev yıkılmıştı. Sapanca merkezdeki meskenlerden 24'ü yıkılmış, evlerin % 80'i ise oturulamaz hale gelmişti. Deprem, Sapanca'nın mesire yeri olan Kumbaz'da çok daha şiddetli hissedilmiş, Vakıflara ait Sapanca Turistik Oteli, Sapanca Gölü'ne doğru kaymış ve otelin bodrum katı suyla dolmuştu. Otel civarında meydana gelen yarıklar, endişeye neden olmaktaydı. Kumbaz'da bulunan diğer otel ve binalar da depremin etkisiyle oturulamaz hale gelmişti. Deprem Hacımercan ve Babadağ köylerindeki evleri ve diğer yapıları da tamamen yerle bir etmişti.⁴⁰ Hacımercan'daki evlerin % 80'i oturulamayacak durumdaydı.⁴¹

Doğançay bucağındaki durum da pek iç açıcı değildi. Doğançay'ın 25 hanelik bir köyü olan Fındıksuyu köyünde, deprem sonrasında çeşitli yerlerden fışkıran sular köye ve köylüye büyük zarar vermişti. Fındıksuyu, tarihi Karaçam Demir Köprüsü ile Doğançay arasındaki bir tepe üzerinde bulunuyordu. Deprem dolayısıyla bu tepenin kayması ve aşağısında bulunan demiryolunu kapatma ihtimali de söz konusu olmuştu. Trenler bu mevkide hızlarını azaltarak geçiyorlardı. Adapazarı Akşam Haberleri gazetesi, Sakarya vilayetinin Karapürçek bucağı ile İlimbey ve Kışlaçay köylerinde ayakta tek ev kalmadığını yazıyordu.⁴² Evleri yıkılan vatandaşlar çadır bulamadıkları için 25 Temmuz'da Ortaokuldaki Vilayet bürosunda toplanarak Valiliği protesto etmişti.⁴³

Geyve ile Akyazı'nın bazı köyleri de zarar gören yerler arasında bulunuyordu. Nitekim deprem neticesinde bu iki ilçenin köylerinde 45 kişi ölmüş, 155 kişi yaralanmış, 635 ev yıkılarak 1635 ev de ağır hasar görmüştü. Deprem, özellikle Adapazarı merkezde çok etkili olmuş, Geyve ve Akyazı dışındaki ilçelerde çok önemli bir zarar yapmamıştır.⁴⁴

⁴⁰ *Yeni Sakarya*, 24 Temmuz 1967, s.1; *Adapazarı Akşam Haberleri*, 29 Temmuz 1967, s.2.

⁴¹ *Adapazarı Akşam Haberleri*, 3 Ağustos 1967, s.2.

⁴² *Adapazarı Akşam Haberleri*, 25 Temmuz 1967, s.2; *Adapazarı Akşam Haberleri*, 26 Temmuz 1967, s.1.

⁴³ *Sakarya*, 26 Temmuz 1967, s.1.

⁴⁴ *Adapazarı Akşam Haberleri*, 26 Temmuz 1967, s.1.

Akyazı ilçesi merkezinde evlerin bir kısmı ağır hasar görmüştü. Bu ilçenin köylerinde hasar daha ağırdır. Büyük kayıplara uğrayan bu köylerin ve bucakların başlıcaları: Karapürçek, Küçücek, Yuvalak, Yazılıgürgen, Çakıroğlu, Hanyatak, Taşyatak, Kayabaşı, Dağköyü, Vakıf, Boztepe, Kabakulak ve Dokurcun'du.

Akyazı'nın 31 köyünde 750 civarında yıkılmış veya ağır hasar görmüş ev bulunuyordu. Sadece Küçücek köyünde tamamen yıkılmış ev sayısı 110'du. Oturulamayacak, ağır hasar gören ev sayısı 200'ün üstündeydi. Bunun dışında kalan 50 ev ise ancak bir onarımdan sonra istifade edilebilecek bir durum göstermekteydi. Karapürçek bucağı da aynı durumdaydı. Tamamen yıkılan 50 evin yanında 140 ev hiçbir şekilde oturulamayacak durumdaydı.⁴⁵ Karapürçek'te eski ahşap binaların çoğu çökmüştü. Taştan yapılmış olan cami kullanılamaz hale gelmişti. Okulun bacaları yıkılmış, bir duvarı hasar görmüştü.⁴⁶

Deprem felaketinden ağır hasar gören ve can kaybına uğrayan ilçelerden biri de Geyve ilçesiydi. Geyve'ye bağlı Doğançay, Alifuatpaşa kasabası ve özellikle Pamukova bucağı bu felaketi hafif atlattı iseler de büyük maddi zarara uğramış bulunmaktaydılar. Geyve Merkez ilçesinde, Alifuatpaşa kasabasında hafif veya ağır olmak üzere evlerin %80'i onarım gerektirecek derecede hasar görmüştü. Diğer taraftan Geyve'ye bağlı Kışlaçay, İlimbey, Çınardibi, Şerefiye, Bağlarbaşı, Nuriosmaniye, Köprübaşı köyleri ise daha ağır bir felakete uğramıştı. Bunlardan Kışlaçay köyünde yıkılmamış, ayakta kalan birkaç evin dışında bütün evler yıkılmış ya da kullanılamayacak bir şekilde harap olmuştu. Bunun yanında Şerefiye, İlimbey, Nuriosmaniye, Köprübaşı, Bağlarbaşı köylerinde de evlerin %90'ı oturulamayacak durumdaydı.⁴⁷

Hendek, Karasu ve Kaynarca ilçeleriyle birlikte civardaki diğer yerleşim merkezlerinden olan Akçakoca ve Kandıra'da deprem hissedilmesine rağmen herhangi bir can kaybı veya hasar yaşanmamıştı. Hendek ilçe merkezinde sonradan yapılan incelemeler, bu ilçeye bağlı bazı köylerde birtakım maddi kayıpların olduğunu ortaya çıkarmıştır.

⁴⁵ *Adapazarı Akşam Haberleri*, 2 Ağustos 1967, s.2; *Adapazarı Akşam Haberleri*, 3 Ağustos 1967, s.2.

⁴⁶ 22 Temmuz 1967 *Adapazarı, a.g.e.*, s.9.

⁴⁷ *Adapazarı Akşam Haberleri*, 3 Ağustos 1967, s.2.

Depremde Adapazarı'na gönderilen çadırların 347 adedinin Hendek ilçesinin köylerine dağıtılması da bu durumu doğrulamaktadır.⁴⁸

Deprem bölgesindeki köylerde içme suyu sıkıntısı hat safhaya varmıştı. Özellikle Karapürçek bucağı ile civar köylerde su kanallarının bir türlü tamir edilememesi nedeniyle geniş ölçüde su sıkıntısı çekilmişti. Bu bölgedeki depremzedeler her şeyden önce kendilerine içme suyu temin edilmesini beklemişlerdi.⁴⁹

Görüldüğü gibi, deprem sonrası sadece Adapazarı değil, civardaki yerleşim merkezleri ve bölge halkı da önemli ölçüde kayıp ve hasara uğramıştır.

Depremın Adapazarı'ndaki Etkileri

1967 Depreminden sonra Adapazarı ve çevresindeki en önemli değişikliklerden biri, Sakarya Nehri'ndeki suların dikkat çekecek ölçüde azalmış olmasıydı.⁵⁰ Yıkılan evlerin dışında, Adapazarı Merkez İlçesinin birçok mahallesinde, örneğin Şeker Mahallesi ve çevresinde, Yeni Cami kesiminde ayakta kalan evlerin % 90'ı oturulamayacak haldeydi. Adapazarı'nın güney ve güneydoğu köylerinin durumu da aynıydı. Mollaköy ve civarı, Tavuklar köyü kesimi, Kirazca bölgesi ile Adapazarı merkez Şeker Mahallesi ve Ozanlar semti ile Akçakamış'a doğru uzanan bölgedeki köyler de bu ağır hasarın içinde bulunmaktaydılar.⁵¹

Deprem, şehirdeki camileri de çok olumsuz etkilemiştir. Dönemin Sakarya Müftüsü Sabahattin Demirler'in açıklamalarına göre Adapazarı Merkez ve köylerindeki camilerin % 60'ının minaresi yıkılmıştır. Adapazarı'nın en büyük ve ünlü camii Orhan Camii ile birlikte İhsaniye, Yeni Sakarya, Bahçeli Cami, Aziziye ve Mecidiye camileri de minaresi yıkılan camiler arasındaydı. Orhan Camii'nin minaresi kendi üzerine düştüğünden, cami harap olmuştu. Aziziye Camii'nin minaresi de 21 Haziran ilkokulu üzerine düşmüş ve okulu tahrip etmiştir.⁵²

Adapazarı'na gelen Devlet Bakanı Seyfi Öztürk, beraberinde Köy İşleri Bakanı Turgut Toker ve Adapazarı milletvekillerinden bazıları ile 24

⁴⁸ Şahin, a.g.m., s.793.

⁴⁹ *Adapazarı Akşam Haberleri*, 4 Temmuz 1967, s.1.

⁵⁰ *Yeni Sakarya*, 5 Ağustos 1967, s.1.

⁵¹ *Adapazarı Akşam Haberleri*, 2 Ağustos 1967, s.2.

⁵² *Yeni Sakarya*, 29 Temmuz 1967, s.5.

Temmuz 1967 Pazartesi günü 13.30'da ortaokul binasında bir saatten fazla süren bir basın toplantısı yapmıştı. Devlet Bakanı Seyfi Öztürk, deprem bölgesindeki izlenimlerini şöyle ifade ediyordu:

*"Hasar büyük. Can kaybımız Allah'a şükür az. Yüzü bile bulmayacak. Köyleri gezdim. Sapanca köyelerine, Hacimercan'a gittim. Yıkım fazla. Tesellimizi can kaybının fazla olmamasında buluyoruz. Devlet aç ve açıkta kimsenin kalmaması için karardır. Devlet görevlileri, askeri birlikler, hastane personeli, görevlerini imkânlarını üstünde, geceli gündüzlü çalışarak yapmışlardır. Bunu şükranla belirtmeliyim. Varto, Hınıs, Tekman yer sarsıntısının tecrübelerinden de faydalanarak, Sakarya'nın derdine kısa süre içinde deva olacağız. Şu nokta bilinmeli bir deprem fonu, ihtiyat mali gücün bulundurulması şart. İkinci önemli nokta, ilgililer sadece ruhsat vermekle yetinmemeli. İnşaatın temel atımından, son çatısına, son sivasına, yağlı boyasına kadar denetime devam etmeli. Sakarya'da en çok üç katlı bina yapılabilirdi. 1943 ders olmamışsa 1967 ders olmalı."*⁵³

Devlet Bakanı Seyfi Öztürk'ten sonra söz alan Köy İşleri Bakanı Turgut Tokar de, köylerin durumunun çok feci olduğunu ifade etmiş ve gerekli tüm işlerin devlet tarafından yapılacağını söylemişti.

Depremden birkaç gün geçtikten sonra hasar tespit çalışmalarına başlanmıştır. Yeni Sakarya gazetesinin haberine göre, depremin zararının tespiti için on ayrı ekip çalışmalara başlamıştı. 25 Temmuz tarihi itibarıyla üç gün içerisinde en isabetli hasar tespitinin yapılacağı ümit edilmekteydi. Hasar tespit ekipleri il ve ilçe merkezleri de köyler olmak üzere üç farklı kategoride çalışacaklardı. Bu çalışmaların başlangıcında, 80-90 civarında can kaybının olduğu ve elli milyon liralık bir maddi kaybın gerçekleştiği tahmin edilmekteydi. Ancak gerçek zararın daha büyük olabileceği ve kısa bir zaman zarfında telafisinin mümkün olmadığını da ihtimal dâhilinde bulunduğu inanılmaktaydı.⁵⁴ Nitekim tahmin edildiği gibi olmuş İmar İskân Bakanlığı, Köy İşleri Bakanlığı temsilcileri ve vilayet maddi zararın tespitine çalışmışlar, kesin olmamakla birlikte zararın yüz milyon Türk Lirasının üzerinde olduğunu tespit etmiştir.⁵⁵

⁵³ Yeni Sakarya, 25 Temmuz 1967, s.1.

⁵⁴ Yeni Sakarya, 25 Temmuz 1967, s.1.

⁵⁵ Eroğlu-Tecim, a.g.e, s.53.

Enkaz kaldırma çalışmalarının devam ettiği 26 Temmuz tarihinde yapılan tespit çalışmalarının bir sonucu olarak köylerde bina yıkımının çok daha fazla olduğu anlaşılmıştır. Köylerde çadır ihtiyacı oldukça fazlaydı. Ulaşımın tam olarak sağlanamaması nedeniyle, bu yerleşim yerlerine çadır ulaştırılamamakta, insanlar halı, kilim ve çarşafıla çadırlar yaparak, hayatlarını devam ettirmeye çalışmaktaydılar.

Depremın ardından meydana gelen artçı sarsıntılar, halkı tedirgin etmekteydi. Deprem ile sarsılan şehirde hırsızlık olayları çok artmıştı. Deprem korkusuyla halkın çoğu bahçe ve sokaklarda geceyi geçirmekteydi. Bu durumdan istifade etmek isteyen civar illerden gelen hırsızlar ev ve dükkânları arayarak buldukları para ve mücevherlerle kaçmaktaydılar. Bu durum Adapazarı halkını endişeye sevk etmiştir. Belediye hoparlöründen emniyet müdürlüğünün tebliği okunarak halk sakin olmaya çağırılarak hırsızların yakalandığı bildirilmiştir. Buna rağmen şehirde hırsızlık olayları devam etmiştir.⁵⁶

Adapazarı merkezinde çadır ihtiyacı uzun süre devam etmişti. Bu nedenle köylere çadır ulaştırılmasına öncelik verilmiyordu. Fakat tüm bu imkânsızlıklara rağmen, deprem bölgesinde kurulan Çadır Tevzi Komisyonu'nun kayıtları ve Sakarya vilayetinin tutanaklarına göre, deprem sonuna kadar bölgeye önemli miktarda çadır gelerek bu çadırların dağıtımı da yapılmıştır. 26 Temmuz da yapılan görüşmeler neticesinde sadece Adapazarı merkezde 10 adet çadır dağıtım ekibi kurulmuştu.⁵⁷

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde 1967 Adapazarı depremi sonrası acil nitelikte görüşmeler yapılmıştır. 26 Temmuz 1967 tarihinde yapılan görüşmelerde bir Sakarya senatörü de konuşmuştur. Depremın dördüncü günü Sakarya Senatörü Osman Salihoğlu'nun Meclis kürsüsünde sarf ettiği ifadeler, Adapazarı'nda deprem gerçeğini ve deprem karşısındaki ihmalleri açık bir şekilde gözler önüne sermekteydi.

"Sayın Başkan, Muhterem Senatörler, 22 Temmuz saat 19.00 sıralarında Türkiye'nin muhteliflerinde hissedilen, fakat merkezi Adapazarı'nda temerküz eden bir zelzele felaketi olmuştur. Muhterem Senatörler, zelzelenin vukuundan itibaren, devlet kademesinin bütün

⁵⁶ Sakarya, 25 Temmuz 1967, s.1.

⁵⁷ Adapazarı Akşam Haberleri, 27 Temmuz 1967, s.1.

memurları ve vazifelileri ve bilhassa Sayın Cumhurbaşkanı, Başbakan ve ilgili bakanların zelzele mintikasına gelip halkın moral bakımından olsun takviyesinde yardımcı olduğunu görmekle, hepsine teşekkürlerimi arz etmek isterim. Zelzelenin vüsat derecesini hepimiz basın temsilcilerinin izahından öğrenmiş bulunuyorsunuz. Adapazarı'nda 1943 yılında vuku bulan zelzelenin şiddeti ile bu son zelzelenin aynı şiddette olmasına rağmen, Allah'a şükür ki, zayıat o tarihtekinin çok dūnunda olmuştur. Ancak bu zayıatın az olmasında, vaktin erken saatinde, havanın sıcaklığı ve birçok vatandaşımızın mesire yerlerinde bulunmasının büyük payı vardır.

Muhterem Senatörler, hadisenin teferruatına girmeyeceğim. Ancak bir mühendis olarak, orada esefle müşahede ettiğim bazı hususlar, ilgilileri uyarmak bakımından bu kürsüden beyan etmeyi bir vazife telakki ettim. Adapazarı'nda beş katlı ve her katı 265 m² olan modern çok büyük, on dairesi, orduevinin karşısında bulunan apartmanı görerseniz, bir teknik facianın içinde akordiyon gibi ezilmiştir. Bunun yanında, sağında, solunda, çok daha eskiden yapılmış binalar, o koskoca binanın yıkılmış olmasına rağmen ayakta kalabilmiştir. Ayrıca İstasyon Caddesi ve Atatürk Bulvarı köşesinde metrekaare sahası: 300 küsur olan 5 katlı betonarme karkas vaziyetinde daha henüz muazzam yük tabir ettiğimiz tuğla örgüsü ve benzeri yüklerle de tahmil edilmediği halde, keza bir akordiyon gibi ezilmiş, bir katının üzerinde hiçbir kolunun dahi ayakta duramamış olması, teknik facianın orada da yattığını gösteriyor. Ben orada da bekledim. Mühendisler, inşaat mühendisleri odasının, mimarlar odasının elemanlar gelsin, tahkikat yapsın diye. Ama maalesef bu organların hiç birisinin bu sahada, orada tetkike gelmediklerini esefle müşahede etti.

Arkadaşlar, bugünün tekniği her türlü zelzele felaketlerini önleyecek şekilde yapı yapmaya müsaittir. Ancak hususi teşebbüs sahipleri tarafından yaptırılan binalarda, teknik vasıf maalesef Adapazarı'ndaki bu son zelzele ile göstermiştir ki, devlet yapılan ile mukayese edilmeyecek derecede düşük tutulmaktadır. Bunda mühendislerin, mimarların büyük hataları vardır. Ayrıca bu yatırımları yapan mal sahiplerinin daha aza para ile daha büyük binalar yapma kaygısının da önemli payı vardır. Muhterem Arkadaşlarım, 10 katlı modern bugün Ankara'da gördüğümüz binalar misillü binalar yanında çok eskiden yapılmış bağdadı veya inşaat tarihi bulunmayan binalar dururken, bu binaların hurdahaş olması teknik faciadır. Buna mutlak surette el koymak gerekir ve büyük vilayetlerimizde de tahmin ediyorum ki, böyle bir zelzele vukuunda da daha büyük facialarla

karşılaşmak mümkündür. Bu bakımdan hem mühendisler odaları, mimarlar odaları, hem hükümet organlar bu işe süratle eğilmek mecburiyetindedir. Belediyeleri düşününüz. Adapazarı Belediyesi'nde fen işlerinde teknik ismi bulunmayan kalfa mertebesinde bir zat bulunur, yüz bin nüfusla bu şehirde. Bu projelerin tasdiki mutlak surette yetkili, hem nasıl yetkili, her mühendisin imzası da muteber değildir. Statik hesaplar mütehassısı mühendislerin tasdiki şarttır. Göreceksiniz bu tahkikat sonunda mesul dahi bulunamayacaktır. Hiç değilse bundan sonra Türkiye'nin her tarafında şu mevzulara ciddiyetle eğilmek ve muhtemel zelzele gibi felaketlere karşı vatandaşın emniyetini şimdiden sağlama teşebbüslerine geçmenin zaruretini beyan etmek isterim.

Muhterem senatör arkadaşlarım, köyleri gezdik Köy İşleri Bakanı Sayın Turgut Toker'le birlikte gece yanlarına kadar köylü vatandaşlarımızın halini gördük Geyve'nin Kışlaçay köyünde maalesef tek ev ayakta kalmamıştır. Orada da bir talih eseri, o gece, o akşam düşün vardı. Düşün münasebetiyle köylü bir meydana toplanmış olduğundan ötürü zayıat yedi kişi olmuştur. İnsanca zayıat. Başta da söylediğim gibi bir lütuף olmuştur, daha çok olabilirdi. Hükümet ilgililerinden istirahatım odur ki, bu şekilde yıkılan, harap olan köylerde yapılacak yeni binalarda, Adapazarı'nın birinci derecede zelzele mıntıkası olduğunu dikkate alarak tip projeler hazırlansın ve yeni kurulacak köyler modern ve muhtemel olan zelzelelere mukavemet edebilecek niteliği taşısin.

Aziz arkadaşlarım, zelzelenin Adapazarı'nda yaptığı tahribat, tekrar ediyorum, Hürriyet gazetesinin o gece büyük manşetlerle yazdığı şekilde olmamıştır. Bu gazeteyi de takbih etmek isterim. Çünkü hepimizi, bütün İstanbul halkını o anda büyük bir telaşa vermiştir. Gece yarısı çıkan baskısında, Adapazarı batmıştır şeklindeki beyan, maalesef vatandaşlar arasında büyük bir panik uyandırmıştır. Bütün vazifelilerin ve Türk vatandaşlarının mesuliyet ve vazife duygusu içinde samimi olarak çalışması, temennilerim arasındadır."

Bu ifadeler, Adapazarı'nın deprem gerçeğini yansıtmaları bakımından son derece önemlidir.⁵⁸

Devlet Bakanı Seyfi Öztürk'ün, "inşaatlarda hata var" söylemi, deprem bölgesinde yeni bir tartışma başlatmıştı. Bu iddia sonrası İstanbul'dan yeni bir heyetin gönderilmesi söz konusu olmuştu. Gelen

⁵⁸ Şahin, a.g.m., s.795-796.

heyet, binaların demir ve çimento durumlarını incelemiştir. Sonuçta depremde yıkılan binaların demir ve çimento oranlarının yetersiz olduğu anlaşılmıştır. Bununla birlikte binalarda yapım hatalarının olduğu görülmüştür. Nitekim ilgili bakanlıklarının incelemesi sonucunda yapılan açıklamalarda, bundan sonraki yapılaşmanın devlet tarafından tespit edilecek kanunlarla yapılması gereği üzerinde durulmuştur.⁵⁹

1967 Adapazarı depreminde Sakarya Hükümet Konağı da önemli derecede hasara uğrayan binalardan biridir. İlk büyük sarsıntı ve arkasından gelen artçılarla valilik binasındaki hasar daha da büyümüştü. Bu bina ile ilgili Bayındırlık Bakanlığı fen heyeti onarılabilir raporu verirken, İmar İskân Bakanlığı yetkilileri onarılamaz açıklamasında bulunmuşlardı. 1962 yılında hizmete açılan ve 15 milyon Türk lirası gibi yüksek bir meblağa mal olan bu binanın geleceğini belirlemek için, karma bir fen heyetinin tarafından incelenmesine karar verilmişti. Binanın hasarından dolayı Valilik Makamı ile birlikte Sakarya Vilayetindeki resmi dairelerin önemli bir kısmı da yer değiştirip, geçici binalarda hizmet vermeye başlamışlardır. Bu geçici binalar, Merkez Ortaokulu, Ticaret Lisesi, Sabihahanim İlkokulu, Çocuk Esirgeme Kurumu binası ve Şeker Fabrikası'dır. Resmi dairelerin bu binalara dağılımları şu şekilde gerçekleşmişti: Merkez Ortaokulu'nda Vilayet Makamı ve kendisine bağlı daireler yer alıyordu. Sakarya Valisi bu okulun sınıflarından birisini makam odası olarak kullanıyordu. İl Ziraat ve Nüfus müdürlükleri de bir süre için bu binada hizmet vermişlerdir. Vilayet daha sonra PTT yanındaki Çocuk Esirgeme Kurumu binasına geçmiş, ortaokul binası, eğitim-öğretimin yaklaşması dolayısıyla okul idaresine terk edilecektir. Çocuk Esirgeme Kuru binası da bu faaliyetlere yeterli gelmediğinden, Vilayetin ikinci blok kısmı Defterdarlık binasına yerleşmiştir. Ticaret Lisesi'nde Emniyet Müdürlüğü görev yapıyordu. Eğitim-öğretimin yaklaşması nedeniyle Emniyet Müdürlüğü bu binayı tahliye ederek, PTT karşısındaki Esnaf Kefalet Kooperatifi'ne ait iş hanına taşınmıştır. Sabihahanim İlkokulu'na ait esas bina depremde hasar görmüşse de, bu hasar binayı boşaltmayı gerektirecek kadar önemli değildi. Bu nedenle binanın zemin katına Bayındırlık Müdürlüğü yerleştirilmiştir. Aynı okulun bahçesinde bulunan çelik barakalara ise Milli Eğitim Müdürlüğü teşkilatı yerleşmişti. PTT yanındaki ve Ziraat

⁵⁹ Eroğlu-Tecim, *a.g.e.*, s.53.

Bankası'nın bitişiğindeki Çocuk Esirgeme Kurumu binasında, önceleri Vilayet Makamı bulunuyordu. Aynı binanın zemin katında ise, İl Jandarma Komutanlığı hizmet görmüştü.⁶⁰

Daha önce Merkez Ortaokulu binasında faaliyette bulunan İl İmar Müdürlüğü, daha sonra Şeker Fabrikası'nın bir bölümüne yerleştirilerek, çalışmalarını burada sürdürmüştür.⁶¹ Adapazarı'ndaki diğer kurumların aksine, Sakarya Askerlik Şubesi herhangi bir başka binaya taşınmamış, kendi binası bitişiğinde kurduğu çadırdaki faaliyetlerine devam etmiştir. Bu arada doğum yeri Sakarya olan askerlerden, depremde zarar gördüklerini belgeleyebilenlere, deprem bölgesine gidebilmeleri amacıyla Genelkurmay Başkanlığı tarafından 45 gün izin verilmiştir. Depremde zarar görenlerden 1967 yılı Temmuz, Eylül ve Kasım ayları ile 1968 yılı Ocak ayında silahaltına alınmaları gerekenlerin celpleri bir yıl geri bırakılmıştır. PTT'nin çalışmaları da deprem sonrası devam etmiş, buradaki çalışanlar özverili çalışmalarıyla takdir toplamıştı. PTT mensuplarına çadır verilmemişti.⁶²

27 Temmuz 1967 tarihi itibarıyla Adapazarı şehir merkezinde depremin ilk günlerdeki panik kalmamıştı. Zaman zaman kendisini hissettiren artçı sarsıntılar heyecan yaratsa da genel itibarıyla insanlar sakindi. Halkın % 10'u çadırlarda, % 60'ı bahçelerde ve % 10'u da sayfiye yerlerine veya akrabalarına gitmişlerdi. Geriye kalan % 20'si ise, depremden pek fazla etkilenmeyen tek katlı binalarında yaşamaktaydılar. Fırınlar bolca ekmek çıkarmaktaydı. Ancak neredeyse bu ekmeklerin alıcıları yoktur. Zira deprem dolayısıyla şehre bol miktarda ekmek geldiğinden ve halka bolca dağıtıldığından, fırınların çıkardığı ekmekler satılamaz olmuştu. Halk adeta ekmek stoku yapmıştı. Ankara, İstanbul, İzmit ve Bursa'dan bol miktarda ekmek ve un gelmiş ve gelmeye de devam etmekteydi. Bu malzemeler Sabihanhanım İlkokulu yanındaki Kızılay barakalarında toplanmakta ve oradan halka dağıtım yapılmaktaydı.⁶³

Adapazarı Akşam Haberleri gazetesinde 4 Ağustos'ta çıkan bir yazı, günlük hayatın normale dönmeye başladığını şu şekilde yansıtmaktadır:

⁶⁰ *Adapazarı Akşam Haberleri*, 29 Temmuz 1967, s.2; Şahin, *a.g.m.*, s.798.

⁶¹ Sakarya Eğitim, *a.g.e.*, s.26.

⁶² *BCA*. 30.18.1.2-209.57.16; *Adapazarı Akşam Haberleri*, 28 Temmuz 1967, s.1.

⁶³ Şahin, *a.g.m.*, s.798.

“Deprem bölgesinde hayat yavaş yavaş normale dönmektedir. Nitekim deprem bölgesinden gelen haberlerde bunu teyit mahiyette bulunmaktadır. Dün sabahtan bu yana şehrimizde deprem hissedilmemiş, bu yüzden halkın morali düzelmiştir Sinemalar faaliyete geçmişlerdir. İkinci ve üçüncü kattaki müesseselerden çoğu açılmış, günlük mesailer başlamıştır. Bu arada evlerine giren vatandaşların sayısı da artmaktadır.”⁶⁴

4 Ağustos tarihli Yeni Sakarya gazetesi ise şu ifadelerle yer vermişti: “Bölgemizde dün gece zelzele duyulmadı, vatandaşlar geceyi nispeten korkusuz geçirdiler. Yıkılan binaların temizlenmesine hızla devam ediliyor. Büyük zelzeleden sonra kapanmış olan iş yerleri yavaş yavaş açılmaya başlandı. Başka yerlerdeki akrabalarına gidenler de şehre dönmeye başladılar. Depremden sonra kapanan sinemaların hasar görmeyenleri açılmaya başlandı. İki akşamdır film oynatan iki sinema tıklım tıklım dolmaktadır. Zelzele durduğu takdirde, bölgede normal hayatın kısa zamanda başlayacağı umulmaktadır. Gerçekten de başka yerlere veya akrabalarının yanlarına giden insanların tekrar Adapazarı’na dönmeler, şehrin canlılığını önemli ölçüde artırmıştır.”⁶⁵ Bu gelişmeler Adapazarı’nda deprem sonrası hayatın normale dönmeye başladığının önemli göstergeleri arasındadır.

1967 Adapazarı depremi gerçekleşikten sonra artçı deprem olmaksızın geçirilen bir gün dahi yok gibiydi. Öyle ki, depremin sadece ilk üç günlük diliminde 120 adet irili ufaklı sarsıntı gerçekleştiği tespit edilmiştir. Halkın büyük kısmı yeniden deprem olur korkusuyla evlerine girmeye cesaret edemeyip geceleri bahçe ve sokaklarda geçirmeye devam ediyorlardı. Durum böyle olunca var olan çadır ihtiyacını önemli miktarda artıyordu.

Adapazarı’nda deprem sonrası Sakarya valiliği yapmış olduğu çalışmalarla özel bir yere sahiptir. Deprem olur olmaz Valilik ilk önlemleri almış, gerekli yerlere gidilerek ilk müdahaleler yapılmıştır. 31 Temmuz tarihinde Sakarya Valiliği, vatandaşlara ait önemli bir çalışma daha başlatmış ve bir deprem bürosu kurmuştur. Kurulan bu büro, can kurtarma, elektrik arıza, acele enkaz kaldırma ve tehlike giderme gibi

⁶⁴ Adapazarı Akşam Haberleri, 4 Ağustos 1967, s.1.

⁶⁵ Yeni Sakarya, 4 Ağustos 1967, s.1.

konularda vatandaşa yardım amacıyla oluşturulmuştur. Bu konulardan birisi veya birkaçında problemi olan kişiler, büroya telefonla veya bizzat başvurabilecek ve sorunlarına çözüm bulabileceklerdi.⁶⁶

Sakarya Valisi Alaaddin Eriş deprem sırasında özverili çalışmaları ile dikkatleri üzerine çekmiştir. Kendisi, mesai mefhumuna dikkat etmeden fedakâr bir şekilde çalışması, vatandaşların ve basının takdirini kazanmasını sağlamıştır. Sakarya Valisinin bu çalışmalarına Belediye'nin de destek vermesi, Adapazarı'nın kısa zaman zarfında toparlanmasında başlıca etkenlerden birisi olarak kaydedilmiştir. Şehrin en yüksek mülki idaresi olan Sakarya valiliğinin, vilayetin diğer kamu ve özel kurumlarını organize etmesi ve şehrin kısa zaman zarfında toparlanmasının sağlanmasındaki rolü tartışılmaz bir surette kendisini göstermiştir.⁶⁷

Deprem sonrasında çalışmalarıyla dikkati çeken bir diğer kurum da Adapazarı Belediyesi idi. Belediye çalışanlarının tamamı deprem sırasında göreve çağırılmıştır. Şehrin ekmek ihtiyacını karşılamak amacıyla fırınların açılması sağlanmıştır. Şehir elektriğinin sağlanması için trafo merkezi personeli de üstün gayretlerle çalışmıştır. Elektrik tesisatı yüzünden çıkan iki adet yangının söndürülmesinde itfaiye teşkilatı görev almıştır. Gıda bunalımı olmaması için, Belediye tarafından bütün gıda maddelerine el konulmuştur. Depremden ardından birçok ilden yardım alınmış, İstanbul ve Balıkesir Belediyeleri bu konuda özellikle ön planda gelmektedir. Ölen vatandaşların defin işlerinde önemli katkılar sağlanmıştır. Bina ruhsat işlemlerinde kolaylıklar sağlanmış, fakir halkın projeleri bedelsiz olarak çizilmiştir. İmar planlarında kat tahdidi yapılması hususundaki çalışmalara hız verilmiştir. Cadde ve sokaklardaki enkazın kaldırılması için üstün gayretler sarf edilmiştir.

Deprem sırasında civar illerden Adapazarı Belediyesi'ne yüz bin ekmek ve çeşitli sayılarda personel ve araç gönderilmiştir. Depremden Belediyeye maliyeti o günkü değeriyle 1.966.420 Türk lirasıdır. Bu faaliyetlerin başarılmasında Belediye Başkanı Selahattin Gürdrama'nın Vali Alaaddin Eriş ile uyumlu çalışmasının da büyük bir önemi olduğu şüphesizdir. Başkan Gürdrama, deprem günlerinde gösterdiği

⁶⁶ *Yeni Sakarya*, 31 Temmuz 1967, s.1.

⁶⁷ Şahin, *a.g.m.*, s.799.

olağanüstü gayretler nedeniyle, bölgeye gelen tüm bakanların yakın ilgi ve tebrikine nail olmuştur. Bu durumun Vali Eriş için de aynı olduğundan şüphe yoktur.

Deprem sonrası Bayındırlık Müdürlüğü personelini deprem kurtarma faaliyetlerine yönlendirmiştir. Hasar tespitlerinde de bu kurum yine en önde yer almıştır. Bu teşkilat, gelen devlet yetkililerinin deprem bölgesindeki gezi ve temaslarını organize etmiştir. Milli Eğitim Müdürlüğü'nün ve diğer vilayetlerinden gelen yardımcı ekiplerin katılımıyla şehir ve köylerde gerçekleştirilen hasar tespitleri 5 gün içerisinde tamamlanmıştır. Bu faaliyetler sonucunda 80 köy okulunun tamamen yıkılmış olduğu tespit edilmiştir. Bunlara ilaveten 304 köy okulunun ise ağır hasarlı olduğu anlaşılmıştır. Yine Sakarya Bayındırlık Müdürlüğü sayesinde ki, diğer resmi kurumlara önemli miktarda ödenek ayrılmış ve onların yeniden eski durumlarına getirilmesi için önemli çabalar sarf edilmiştir.⁶⁸

Depremde büyük zarar gören Etibank trafo merkezinde tahmini 5 milyon lira civarında maddi hasar meydana geldiği yetkililer tarafından açıklanmıştır. Depremin şiddetinden açık hava tesisatı büyük ölçüde zarar görmüştür.⁶⁹

Depremin üzerinden bir süre geçmesinden sonra, Sakarya'daki eğitim kurumlarının durumu daha da netleşmeye başlamıştır. Nitekim Sakarya Milli Eğitim Müdürü Ferit Çamoğlu, 12 Ağustos tarihinde yapmış olduğu bir açıklamada, deprem nedeniyle ilkokullarda ders yılının bir ay geç başlayacağını, 243 okulun ise tamamen hasara uğradığını belirterek "Kullanılmayacak durumdaki köy okullarının ve öğretmen evlerinin tamirine derhal başlamış bulunuyoruz. Komisyon kararı ile 15 Eylül'de başlaması gereken tedrisata 15 Ekim'de yani bir ay geç başlayacağız. Ara tatilleri de vermemek suretiyle 170 ders gününü doldurup ilkokulların haziranın ilk haftasında tatile girmesini sağlayacağız. Bu arada bazı köylerde kahvehanelerden faydalanacak, bazı köylerde ise çadırlarda öğrenim yapacağız." Diyordu. Bununla beraber Milli Eğitim teşkilatında çadır ihtiyacı 12 Ağustos tarihi itibarıyla halledilmiş durumdadır.⁷⁰

⁶⁸ Sakarya Eğitim, *a.g.e.*, s.33.

⁶⁹ *Adapazarı Akşam Haberleri*, 1 Ağustos 1967, s.1.

⁷⁰ *Adapazarı Akşam Haberleri*, 12 Ağustos 1967, s.1.

Sakarya'da deprem olur olmaz şehirde bulunan tüm doktor, operatör doktor ve diğer sağlık personeli vazifeleri başına giderek, deprem sırasında önemli faaliyetler ve fedakârlıklarda bulunmuştur. Hastalardan ağır yaralı olanlar, durumlarına göre askeri araçlarla Haydarpaşa Devlet Hastanesi, Şişli Çocuk Hastanesi ve İzmir Devlet Hastanesi'ne gönderilmiştir. O günleri Ayla Dinler şöyle anlatıyordu: "Zelzeleden sonra devlet hastanesinin bahçesi ana-baba günüydü. Yaralıların feryadı yüzlerce metreden işitiliyordu. Doktorlar ve hemşireler yaralıdan yaralıya koşmaktan bitkin haldeydiler."⁷¹

Sakarya vilayetine depremle birlikte, diğer alanlarda olduğu gibi sağlık konusunda da personel, ambulans, kan, sedye vs. gibi yetişmiş eleman ve malzeme yönünden de oldukça önemli yardımlar yapılmıştır. Sağlık yardımının geldiği vilayetlerin başlıcaları Ankara, İstanbul, Bolu idi. Ayrıca tümenden gelenlere ilaveten Haydarpaşa ve Kızılay Kan Merkezlerinden gelen yardımların da çok önemli katkıları olduğunu zikretmek gerekmektedir. Teşekkür ettirilen sağlık komisyonu, il dâhilinde bulaşıcı hastalıklara karşı tedbirler almış ve tetanos ile bulaşıcı hastalıklara karşı yapılan aşı sayısı 200.000 kişiyi bulmuştur. Kurulan çadırların etrafları ilaçlanıp temizlettirilmiş, hijyenik olmak kaydıyla tuvaletler yaptırılmış ve şehir suyunun mikroptan arındırılması amacıyla klorlama faaliyeti yapılmıştır.

Adapazarı'nda bulunan Sakarya Devlet Hastanesi, Sosyal Sigortalar Kurumu Hastanesi ile Doğum ve Ana Çocuk Sağlığı Merkezi deprem sonrasında oluşan zor günlerde şehre önemli katkıları olmuştur. Depremi hastane binalarında yaşayan hastalar, hastaneden çıkarılarak bahçelere alınmış, depremde hastalarla birlikte buradaki çadırlarda tedavi edilmeye çalışılmıştır. Taburcu edilen hastalar bu dönemde askeri araçlarla evlerine gönderilmişti.⁷²

Depremde evleri yıkılan ailelere yeni bir yerleşim yeri kazandırılması gerekiyordu. Kimi aileler devlet tarafından verilen kredileri kullanarak kendilerine yeni konut yaparken kimileri de köylerde kendi imkânlarıyla çözüm üretmeye çalışmışlardı. Adapazarı ilçesine bağlı Değirmendere

⁷¹ *Adapazarı Akşam Haberleri*, 28 Temmuz 1967, s.1.

⁷² Şahin, a.g.m., s.801.

köyünde depremde zarar gören aileler aynı köy sınırları içerisindeki Küplübayır bölgesindeki tarlalara yerleştirilmişti.⁷³

Depremde gerçekleştiği günlerde Şeker fabrikası tatilde bulunduğundan, burada can kaybı söz konusu olmamıştı. Ancak baca ve kireç depolarının yıkılmasından dolayı tamirleri vakit almış ve faaliyetine o yıl için geç başlamıştı.⁷⁴ Zirai Donatım Kurumu Fabrikası'nın kısmen çökmüş, fabrikadaki işler de durmuştu. Bu fabrikanın demirhane, tesviye, kaynak, montaj ve trayler imalat atölyelerini içerisine alan 5.000 m²lik binası yıkılmıştı. Bu hasarların giderilmesi için fabrika yaklaşık olarak bir ay kadar üretim yapamamıştır. Vagon Fabrikası'nda hasar mevcuttu. Deprem sonrasında bir süre işçiler fabrikaya sokulmamış; gelmedikleri bu süre kendilerine izin olarak verilmişti. On günlük kapanma süresinin ardından Vagon Fabrikası işçileri 7 Ağustos tarihi itibarıyla işbaşı yapmışlardı. Adapazarı Nişkoz Fabrikası deprem anında aktif olarak çalışmasına rağmen can kaybı söz konusu olmamıştır. Depremden ardından fabrika işçilerine izin verilmiş ve kendilerine maddi yardım da yapılmıştır. Fabrika binasında herhangi bir hasar gerçekleşmemiş, ancak bazı eşyalar zarar görmüştür.

Depremde ağır hasara uğrayan binalardan biri de Adapazarı merkezinde yer alan Devlet Demiryollarına ait gar binasıydı. Bu bina tahliye edilmiş ve hasarlı binanın hemen yanında kurulan barakalarda hizmet vermeye devam etmiştir. Yine Arifiye istasyon binası da aynı akıbete uğramıştır.⁷⁵ Depremde gişe tarafı yıkılan ve büyük hasar gören Adapazarı İstasyon Binasının tamirine 31 Ağustos 1967 tarihinde başlanmıştır. İstasyon binası tamamen yıkılarak ön tarafı yeniden inşa edilecekti. Bu yüzden İstasyon gişesi tahtadan yapılan ve iç tarafta bulunan yerde çalışıyordu. Çalışmaların 15 Eylül'de bitmesi planlanıyordu.⁷⁶

Çeşitli basın yayın organlarında deprem ile ilgili sismografların doğru yanlış deprem olacağına dair haberleri halkı telaşa düşürüyordu. Bu konuda Yeni Ada Postası gazetesi de "Deprem haberleri halkı telaşa

⁷³ BCA. 30.18.1.2-213.87.9.

⁷⁴ Adapazarı Akşam Haberleri, 26 Temmuz 1967, s.1, 4.

⁷⁵ Şahin, a.g.m., s.801-802.

⁷⁶ Yeni Ada Postası, 31 Ağustos 1967, s.1.

düşürüyor” başlığı ile söylentilerin birer tahminden uzak, ihtimalden ibaret olduğunu yazıyordu.⁷⁷

Deprem sonrası şehrin yerleşimine yönelik bir tavsiye de Sakarya gazetesinde yer verilmişti. Buna göre şehrin Serdivan sırtlarına taşınması tavsiye ediliyordu.

“İkinci büyük felaketle karşı karşıya kalan Adapazarı imar planında yapılacak tadilat ile Serdivan Sırtlarına nakledilmelidir. Ova üzerinde kurulmuş bulunan Adapazarı aynı zamanda üç geniş nehrin yeraltı nehirlerinin tesiri altında kalmakta ve ufak bir sallantı toprağın su üstünde olması ile şiddetini daha da arttırmaktadır. Devletin bu işte yapacağı ve hareket edeceği tek şey; imar planını değiştirerek şehrin Serdivan sırtlarına nakledilmesidir. Belediyenin bu işte yardımcı olmasını ve yüksek katlı binalara müsaade etmemesini ve yeni bir imar planını hazırlayarak Başkanlığa göndermesini bekliyor ve halkın bu arzusunun duyurulmasıyla yetiniyoruz.”⁷⁸

Kandilli Rasathanesi yetkilileri, Adapazarı şehrinin yumuşak bir zemin üzerine kurulduğuna ve bu cins zeminlerin depremin şiddetini 15-20 kat arttırabildiğine dair açıklamalarda bulunmuşlardı. Söz konusu açıklamadan sonra yerel basında ova üzerine kurulmuş olan Adapazarı'nın aynı zamanda üç geniş nehrin yeraltı sularının tesiri altında kaldığı ve ufak bir sallantı sonucunda şiddetin daha da arttığı dolayısıyla devletin bu işte yapacağı tek çözümün imar planını değiştirerek şehrin Serdivan sırtlarına nakledilmesini sağlamak olduğu belirten haberler dikkate değerdir.⁷⁹

Deprem yurt içinde olduğu gibi yurt dışında da önemli etkiler yapmıştır. Adapazarı Akşam Haberleri Gazetesine gönderilen bir mektuptan anlaşıldığına göre Almanya'daki radyo ve televizyonlarda Adapazarı deprem haberleri ve fotoğrafları gösteriliyordu. Bu suretle özellikle Almanya, İsviçre ve Belçika'da çalışan Türk işçilerinin bir kısmı en kısa zaman zarfında memleketlerine dönüş yapabilmişlerdi.⁸⁰

⁷⁷ Yeni Ada Postası, 3 Ağustos 1967, s.1.

⁷⁸ Sakarya, 26 Temmuz 1967, s.2.

⁷⁹ Ereğ İnçe, a.g.t., s.158-159.

⁸⁰ Adapazarı Akşam Haberleri, 27 Temmuz 1967, s.1; Sakarya Eğitim, a.g.e., s.54-55.

İsveç'te yayınlanan Expressen gazetesine göre, İsveç Hükümeti 1967 Adapazarı Depremi haber alır almaz içinde her türlü personelin bulunduğu 500 kişilik yardım ekibini hemen Türkiye'ye göndermişti.⁸¹

10 Ocak 1968 tarihinde 1967 depreminde Adapazarı'nda yıkılan betonarme binaların sorumlularını bulmak ve fenni hataların kimler tarafından yapıldığını tespit etmek için CHP İstanbul Milletvekili Reşit Ülker tarafından meclis tahkikatı açılması önergesi verilmişti. Bu önerge Millet Meclisinde Adalet Partili milletvekillerinin oylarıyla reddedilmiştir.

Deprem sonrası şehrin toparlanması için ihtiyaç duyulan unsurlardan biri de evlerin tamirini yapacak olan usta ve kalfalardı. Depremden sonra bütün deprem bölgesinde usta ve kalfa ücretleri bir hayli artmıştır. Nitekim depremden önce 30 Lira olan ücretler depremden sonra 40-50 Liraya kadar yükselmişti. Şehirdeki harap olan evlerin tamiri için halk faaliyete geçse de çalıştıracak işçi bulamamaktan şikâyet ediyorlardı.⁸² Sıkıntı duyulan konulardan biri de kireç sıkıntısı idi. Hasar gören evleri badana yapmak için en çok aranan malzemelerin başında gelen kirece büyük rağbet gösterilmesi üzerine şehirde kireç sıkıntısı baş göstermiştir. Kireç satan dükkânların önünde uzun kuyruklar oluşuyordu. Karaborsaya düşen kireç için Yenigün Mahallesi'ndeki bir kireç satıcısı hakkında Belediye bir tahkikat açmıştır.⁸³

Depremden sonra şehirde enkaz satışı da artmıştır. Evi yıkılan vatandaşlar hükümetten de kredi almak suretiyle yeni ev yapımı için faaliyete geçmiş, ancak eski enkazları satmayı da uygun bulmuşlardı.⁸⁴

1967 depremi gazetelerin birleşme düşüncelerini yeniden gündeme getirmiş, bazı gazeteler bu büyük felaket karşısında, tek başına yayın hayatlarını sürdürmeye cesaret edemeyerek birleşme kararı almışlardır. Bunlara örnek olarak 22 Şubat 1968 tarihinde Sakarya ve Yenigün gazetelerinin birleşme kararı almaları gösterilebilir.⁸⁵

⁸¹ *Expressen*, 23 Temmuz 1967, s.1.

⁸² *Adapazarı Akşam Haberleri*, 5 Ağustos 1967, s.2.

⁸³ *Adapazarı Akşam Haberleri*, 11 Ağustos 1967, s.1.

⁸⁴ *Adapazarı Akşam Haberleri*, 29 Ağustos 1967, s.2.

⁸⁵ Enis Şahin, "Sakarya Basını Üzerine Bazı Mülâhazalar", *Geçmişten Günümüze Sakarya*, Adapazarı, 2018, s.399.

1967 Adapazarı depremi gerek devlet yetkilileri ve gerekse bölge halkı tarafından başlangıçta iyi idrak edilmiş, bundan gerekli dersler çıkarılmıştı. Ancak depremin üzerinden kısa bir süre geçtikten sonra hem yapılan vaatler unutulmuş ve hem de bölge halkı kendi deprem acılarını unutmuştu. Binalar ve şehirleşme gelişigüzel yapılmış, çekilen eziyetler göz ardı edilmiş ve sonraki nesillere bu bilinç aktarılmamıştır. Dolayısıyla da şehir 1999 yılındaki asrın felaketine hazırlıksız yakalanmıştır.

Sonuç

Jeolojik yapısı nedeniyle Türkiye deprem kuşağında bulunmaktadır. Cumhuriyet tarihi boyunca birçok depremler yaşanmıştır. Şiddetlerine ve etki alanlarına göre meydana gelen depremlerin vermiş olduğu zararlar değişkenlik arz etmektedir. Şüphesi ki depremlerin etkisi yıkıcıdır. Bunun için gerekli tedbirleri almak gerekir. Nitekim Cumhuriyet tarihinde yaşanan Erzincan depreminin gözler önüne serdiği hasar ile birlikte yıkılan binaların yol açtığı can ve mal kaybı bilimsel anlamda yapılan çalışmalarda önemli bir gerçekliği haykırmaktadır. Bu da deprem olgusudur. Erzincan depreminden yeterli dersleri çıkarmayan Cumhuriyet Türkiye'si Adapazarı depremleri ile bir daha sarsılmıştır.

Adapazarı tarihi boyunca depremlerden çok etkilenen bir şehir olmuştur. Depremler, hiç kuşkusuz doğal afetlerin en tehlikeli ve yıkıcısıdır. Şiddetine göre can ve mal kaybına veya hasara sebep olmaktadır. Depremin ne derece büyük bir felaket olduğunu en iyi bilen kentlerden biri de Adapazarı'dır. Bu bölgenin ortalama her 30 yılda bir yıkıcı depremden etkilendiği düşünülürse, deprem olgusu Adapazarı bölgesinde kendisini sürekli hatırlatmaktadır.

Marmara Bölgesinde ve Kuzey Anadolu Fay hattında bulunan Adapazarı birinci deprem kuşağında yer almaktadır. Jeolojik özellikleri yaşanan depremlerin etkisini arttırmaktır. Bu da büyük hasarlara, can ve mal kaybının çok olmasına neden olmaktadır. Depremlere karşı toplumsal bilincin de zayıf olması niteliksiz binaların yapılmasına neden olmuş ve yaşanan depremlere rağmen toplumda deprem farkındalığı gelişmemiştir.

1943 depremi ile birlikte inşaat sisteminin önemi de ortaya çıkmıştır. Çok katlı bina yapımına izin verilmemesi tartışmaları gündeme gelmiş,

yatay mimari ve bitişik nizam binaların kat sayısının aynı olmaması vurgulanarak yetkililerin, belediyelerin, mühendisler ve mimarlar odasının bu yönde dikkati çekilmiş, ancak kısa bir süre sonra bu durum da unutulmuştur. Fakat deprem Adapazarı'nı unutmamıştır. 1967 depreminden önce de sarsıntılar olmuş, deprem kendisini hissettirmiş ve Adapazarı'nı adeta hafızasına kazımıştır.

Nitekim 1944 yılında sekiz gün aralıklarla devam eden Bolu-Düzce depremini Adapazarı da hissetmiş, yine 1957'de Bolu- Abant depremini Adapazarı ağır ve hafif hasarlı binalarla atlatmış, can kaybı olmamıştır. Resmi yazışmalardan bu yıllarda birçok depremin olduğu görülmüştür. Adapazarı 1959'da da can ve mal kaybı olmadan bir deprem atlatılmıştır.

Hafif atlatılan depremlerin akabinde ve 1943 depreminden yeterince ders çıkarmayan ve yapılaşmaya gerekli ehemmiyeti vermeyen Adapazarı halkı, 24 yıl sonra 22 Temmuz 1967 depremiyle bir daha sarsılmıştır. Deprem çok kısa sürmüş, ancak etkileri çok büyük olmuştur. Şöyle ki; şiddet derecesi büyük olan bu deprem, Adapazarı merkez ile ilçe ve köylerde ciddi hasarlar meydana getirmiştir. Deprem İstanbul, Eskişehir ve Ankara'da hissedilmiş, İzmit ve Bolu'da da evlerde çatlaklara ve hasarlara yol açmıştır. 1967 depremi, Adapazarı'nda, ilçelerinde ve köylerde betonarme binaların yıkılması, ahşap evlerin çökmesi ile can ve mal kaybına neden olmuştur. Sakarya Nehri civarında ve yollarda büyük yarıklarla karşılaşmış, heyelan ve ağaç kırılmaları da görülmüştür.

1967 depreminde yaralıların çok, ölüm oranının az olması her ne kadar hadisenin hafif atlatıldığı düşüncesini akıllara getirirse de kısa bir süre sonra depremin havzadaki boyutu anlaşılacak, konut ve işyerlerindeki hasarın büyüklüğünü gözler önüne sermiştir. Deprem Adapazarı'nda oldukça ağır, maddi zarara sebep olmuştur. Tek teselli ise depremin halkın büyük kısmının dışarıda olduğu saatte meydana gelmesi nedeniyle insan kaybının az olmasıydı.

Deprem olayının akabinde PTT idaresinin gayretleri sayesinde Ankara'daki devlet erkânı hadiseyi kısa zamanda öğrenmiş, olaya müdahale etme olanağını hızlandırmıştır. İlk yardım kamu kurum ve kuruluşlarından gelmiş, yereldeki memurlar izinlerinden geri dönmüşlerdi. Olay gazetelere güçlü bir şekilde yansımış, insanların; sokaklara döküldüğü vurgulanmıştır.

1967 Adapazarı depreminin bölge, yurt içi ve yurt dışındaki etkileri de incelenmeye değerdir. İl ve ilçeler dâhilinde bulunan bütün basın organları, deprem haberlerini deprem günü ve o günü takip eden günlerde siyah başlıklar altında vermişler, hemşerilerinin dertleri ile yakinen ilgilenmek ve ilgili haberleri kamuoyuna günü gününe duyurmak suretiyle büyük hizmetlerde bulunmuşlardır. Mahalli basının olduğu gibi, Milli basının da depreme büyük önem verdiği görülmüş, hatta bazı olaylar üzerinde olduğundan fazla durulmak suretiyle, deprem bölgesine karşı ilgi ve alakanın daha fazla olması sağlanmıştır.

Depremden sonra çevre illerden ve Ankara'dan bölgeye yardım ulaştırılmıştır. Yetkililer tarafından insanların sıkıntıları dinlenmiş, imkânlar ölçüsünde eksiklikleri giderilmiştir. Bu depremde Kızılay'ın çalışması olumlu anlamda dikkat çekmiştir. Özellikle gelen yardımların dağıtılması konusunda kurumsallaşmanın önemini ortaya koymuştur. Ancak çadır dağıtımında düzensizlik olmuş, ihtiyacı daha da arttırmıştır. Halk ilk günlerde elektrik, su, gaz ve mum sıkıntısı çekmiştir. Bunun yanında artçı sarsıntılar da insanları tedirgin etmiştir.

Devlet Adapazarı'nda kendisini göstermiştir. Nitekim bundan önceki depremlerde olduğu gibi 1967 depremi de şehirde kısa zamanda unutulmuştur. Yine çarpık kentleşme ve yüksek katlı binalar yapılmış, hiç deprem olmayacak havasına girilmişti. Derken 1999 depremi bu gerçeği tekrar hatırlatmıştır.

Kaynakça

- BCA. 30.1.0.0-16.89.12.
- BCA. 30.18.1.2-209.56.14.
- BCA. 30.18.1.2-209.57.16.
- BCA. 30.18.1.2-213.87.9.
- BCA. 30.18.1.2-221.47.4.
- BCA. 30.18.1.2-341.79.14.

22 Temmuz 1967 Adapazarı-Mudurnu Suyu Vadisi Depremi Üzerine İncelemeler, Maden Fakültesi Ofset Atölyesi, İstanbul 1969.

- Adapazarı Akşam Haberleri, 1 Ağustos 1967, s.1.
- Adapazarı Akşam Haberleri, 10 Ağustos 1967, s.1.
- Adapazarı Akşam Haberleri, 11 Ağustos 1967, s.1.

- Adapazarı Akşam Haberleri, 12 Ağustos 1967, s.1.
 Adapazarı Akşam Haberleri, 2 Ağustos 1967, s.1-2.
 Adapazarı Akşam Haberleri, 24 Temmuz 1967, s.1.
 Adapazarı Akşam Haberleri, 25 Temmuz 1967, s.1-2.
 Adapazarı Akşam Haberleri, 26 Temmuz 1967, s.1, 4.
 Adapazarı Akşam Haberleri, 27 Temmuz 1967, s.1.
 Adapazarı Akşam Haberleri, 28 Temmuz 1967, s.1, 4.
 Adapazarı Akşam Haberleri, 29 Ağustos 1967, s.2.
 Adapazarı Akşam Haberleri, 29 Temmuz 1967, s.1-2.
 Adapazarı Akşam Haberleri, 3 Ağustos 1967, s.2.
 Adapazarı Akşam Haberleri, 4 Ağustos 1967, s.1.
 Adapazarı Akşam Haberleri, 4 Temmuz 1967, s.1.
 Adapazarı Akşam Haberleri, 5 Ağustos 1967, s.2.
Cumhuriyetimizin 75. Yılında Sakarya, Sakarya Valiliği yay., Sakarya 1998.
 Erek İnce, Hilal, *Kaybolan Geçmişin İzini Sürmek: Adapazarı Kent Tarihi (1923-1980)*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2024.
 Erendil, Muzaffer, *Dünden Bugüne Sakarya İli*, Ünal Ofset, İstanbul 1990.
 Eroğlu, Türker-Tecim, Vahap, *Sakarya ve Deprem*, Sakarya Valiliği Yay., Sakarya 2000.
 Erturaç, M. Korhan, "Sakarya'nın Jeolojik Özellikleri", *Sakarya'nın Fiziki, Beşerî ve İktisadi Coğrafya Özellikleri*, Yeni Anadolu Yayıncılık, İstanbul 2018, s.97-126.
 Expressen, 23 Temmuz 1967, s.1.
 Keskin, Cengiz, *İ. Meşrutiyet Döneminde Adapazarı ve Çevresi (1876-1908)*, Kriter yay., İstanbul 2022.
 Kuzucu, Refik, "Adapazarı Kazası", *İdare Dergisi*, Dahiliye Bakanlığınca Çıkarılır, Yıl:16, Sayı: 172, Ocak-Şubat 1945, s.213-259.
 Milliyet, 23 Temmuz 1967, s.1.
 Sakarya Eğitim Araçları Merkezi, *1923 1943 1957 1967 Sakarya Depremleri*, Işık Basımevi, Adapazarı 1967.
 Sakarya Ticaret ve Sanayi Odası, *Adapazarı'nda Deprem ve Sonrası*, Varol Ofset, Sakarya 2000.
 Sakarya, 25 Temmuz 1967, s.1.
 Sakarya, 26 Temmuz 1967, s.1, 2.
 Şahin, Enis, "Cumhuriyet Dönemi Sakarya Depremleri", *Sakarya İli Tarihi*, Cilt 2, Sakarya 2005, s.771-820
 Şahin, Enis, "Sakarya Basını Üzerine Bazı Mülâhazalar", *Geçmişten Günümüze Sakarya*, Adapazarı, 2018, s.395-408.
 Yeni Ada Postası, 10 Ağustos 1967, s.1.
 Yeni Ada Postası, 3 Ağustos 1967, s.1.
 Yeni Ada Postası, 31 Ağustos 1967, s.1.

- Yeni İstanbul, 23 Temmuz 1967, s.1.
Yeni Sakarya, 24 Temmuz 1967, s.1.
Yeni Sakarya, 25 Temmuz 1967, s.1.
Yeni Sakarya, 29 Temmuz 1967, s.5.
Yeni Sakarya, 31 Temmuz 1967, s.1.
Yeni Sakarya, 4 Ağustos 1967, s.1.
Yeni Sakarya, 5 Ağustos 1967, s.1.
Yurt Ansiklopedisi, Cilt:9, Anadolu yay., İstanbul 1982-1983.

EKLER

Ek 1: 1943 Depremi Sonrası Adapazarı'ndan Bir Kesit, Türk İnkılâp Tarihî Enstitüsü Arşivi

Ek 2: 1967 Depremi Sonrasında Adapazarı, SBB Fotoğraf Arşivi

Ek 3: 1967 Depremi Sonrasında Adapazarı, SBB Fotoğraf Arşivi

Ek 4: 1967 Depremi Sonrasında Adapazarı, SBB Fotoğraf Arşivi

Extended Abstract

Due to its geological structure, Turkey is situated within a significant earthquake zone. Throughout the history of the Republic, numerous earthquakes have occurred, varying in impact and damage depending on their intensity and affected areas. The destructive nature of earthquakes is undeniable, making it essential to implement necessary precautions. The devastation caused by the February 6, 2023 Kahramanmaraş earthquakes, one of the most severe in the Republic's history, underscores this reality. The destruction of buildings, leading to substantial loss of life and property, has emphasized critical truths revealed in scientific studies. One pressing concern is the ongoing vulnerability to earthquakes. In this context, the possibility of future earthquakes in Adapazarı resurfaces in the collective memory of the Republic, particularly given past experiences and recent events.

Adapazarı, located in the Marmara Region and along the North Anatolian Fault, is situated within a first-degree earthquake zone. The city's geological characteristics amplify the impact of earthquakes, resulting in significant damage and considerable loss of life and property. Compounding this situation is the lack of solid societal awareness regarding earthquakes. Despite the repeated seismic events, low-quality buildings have continued to be constructed, and earthquake awareness within the community has remained underdeveloped.

The 1943 earthquake had a profound social impact on Adapazarı, leaving the community in a state of despair and fostering fears that the city might never recover. The extent of the damage prompted discussions about relocating Adapazarı entirely, and the threat of mass migration loomed over the region. Public institutions were overwhelmed and unable to respond to the crisis adequately, and healthcare services proved insufficient. The community endured significant hardships, lacking essential provisions such as shelter, food, water, transportation, and communication. Despite these immense challenges, the community's strong culture of solidarity enabled them to navigate and ultimately overcome the disaster.

The 1943 earthquake underscored the critical importance of construction practices, sparking debates on prohibiting multi-story buildings and emphasizing horizontal architectural development and consistency in building heights. Authorities, municipal bodies, and professional organizations like the chambers of engineers and architects were called upon to prioritize these concerns. However, this urgency gradually faded, even as Adapazarı faced seismic threats. Before the 1967 earthquake, tremors had repeatedly reminded residents of the region's vulnerability.

In 1944, Adapazarı experienced the Bolu-Düzce earthquake, which persisted over eight days. The 1957 Bolu-Abant earthquake inflicted varying levels of damage on Adapazarı, though there were no fatalities. Archival correspondence from this period documents the frequent seismic activity. In 1959, another earthquake occurred without significant loss of life or property.

Despite these warnings and the incomplete lessons from the 1943 disaster, construction standards remained lax. When the July 22, 1967 earthquake struck, its brief but intense impact resulted in substantial destruction in Adapazarı's city center, surrounding districts, and villages. The tremor's effects were felt in Istanbul, Eskişehir, and Ankara, while cracks and structural damage appeared in İzmit and Bolu. In Adapazarı, reinforced concrete buildings collapsed, wooden houses toppled, and both human and material losses were significant. Large fissures opened along the Sakarya River and roadways, while landslides and fallen trees further marked the landscape.

The 1967 earthquake, one of the most impactful in Adapazarı's history, spurred all public institutions into action, initiating widespread relief efforts. The immediate focus centered on rescuing those trapped under rubble and alleviating the severe destruction caused by the quake.

Although the relatively low death rate and numerous injuries initially created the impression of a less catastrophic event, the extensive damage to homes and businesses soon became apparent.

Prompt communication by the PTT administration ensured that government officials in Ankara were swiftly informed, facilitating a rapid response. Public institutions provided the first wave of aid, and local authorities returned from leave to assist. Newspaper reports vividly described scenes of people flooding into the streets.

Kızılay, played a crucial role in supporting the disaster-stricken population, distributing food supplies such as bread, olives, tomatoes, and peppers to those living in challenging conditions. Reinforcements from Bursa and Istanbul arrived continuously. Water shortages marked the initial two days, with supplies cut off and limited access for residents. Tankers, wells, and fountains at schools and mosques were essential in providing water, and by the third day, the crisis had largely been resolved. Meanwhile, lighting remained a critical issue, with gas and candles scarce. Despite the reopening of stores, these shortages persisted in the days following the quake.

On the evening of the earthquake, the Cabinet of Ministers gathered and made the Adapazarı disaster their top priority. Prime Minister Süleyman Demirel and other ministers gave updates on the situation and assured the

nation that the government would take swift action to aid recovery. In the following days, the government provided interest-free loans to earthquake victims who lost their homes.

Sakarya Governor Alaaddin Eriş took charge of the disaster response, working tirelessly around the clock and earning widespread public and media appreciation. The municipality's proactive role significantly contributed to the city's rapid recovery. As the highest administrative authority, the Sakarya Governor's Office organized public and private institutions to facilitate reconstruction and relief efforts.

Adapazarı Municipality responded decisively to the crisis. Municipal staff reported for duty, and bakeries worked to meet the urgent demand for bread. Power plant workers quickly restored electricity, while the fire department promptly extinguished two fires caused by electrical issues. To prevent a food crisis, the municipality secured available food supplies. Municipalities from other provinces, including Istanbul and Balıkesir, sent essential support. Officials coordinated efforts to assist with burials, streamline building permit processes, and draft reconstruction plans. Workers cleared debris from the streets and avenues, a considerable task that marked a significant step toward the city's recovery.

Healthcare workers in Sakarya responded swiftly to the disaster. Doctors, surgeons, and other medical personnel quickly began providing essential services. Military vehicles transported severely injured individuals to hospitals in Haydarpaşa, Şişli, and Izmir.

The Sakarya State Hospital, the Social Insurance Institution Hospital, and the Maternal and Child Health Center in Adapazarı made crucial contributions during the challenging days following the earthquake. Medical staff moved patients from buildings to outdoor areas, treating them in tents. Discharged patients were transported home by military vehicles.

Fortunately, the sugar factory in Adapazarı, on vacation at the time of the earthquake, reported no casualties. However, repairs to damaged chimneys and lime depots took some time, delaying production for the year. The Agricultural Equipment Factory (TZDK) sustained partial destruction, halting production for about a month. The Wagon Factory also suffered damage, and workers were given leave. Operations resumed after ten days, with work restarting on August 7. The Nişkoz Factory, though operating during the earthquake, recorded no fatalities despite some equipment damage.

The State Railways station building in Adapazarı sustained severe damage. Authorities evacuated the building, and services continued in nearby

temporary shelters. Reconstruction of the station began on August 31, 1967. The ticket office moved to a wooden structure, with repairs expected to finish by September 15.

The 1967 Adapazarı earthquake had significant repercussions both regionally and internationally. Local press outlets reported the disaster with black headlines, reflecting deep concern for the people's suffering. National media also covered the earthquake extensively, sometimes amplifying certain events to draw more attention to the affected area.

In the days following the earthquake, aid from surrounding provinces and Ankara quickly reached the area. As rubble was cleared and field surgeries conducted, the people felt the disaster's trauma deeply.

The earthquake also had international repercussions. According to a letter sent to the Adapazarı Akşam Haberleri, radio and television broadcasts in Germany aired news and photos of the Adapazarı earthquake, enabling many Turkish workers in Germany, Switzerland, and Belgium to return home promptly.

Authorities responded to the people's concerns and tried to meet their needs as much as possible. Kızılay's contributions were particularly significant, especially in aid distribution. However, difficulties in distributing tents increased the demand for assistance. People initially faced electricity, water, gas, and candle shortages, and aftershocks further heightened anxiety.

It later emerged that construction flaws, including insufficient use of iron and cement, were significant contributing factors to the damage, leading to widespread public outrage. Despite identifying the issue, authorities failed to take the necessary precautions in time. These recurring issues following nearly every earthquake disaster in Turkey highlight a persistent gap between diagnosis and implementation. Although the problems are recognized, proper measures should be addressed, only for the earthquake's reminders to resurface time and again.

The state maintained a presence in Adapazarı, but as with previous earthquakes, the 1967 disaster was soon forgotten by the city. Distorted urban issues remained unaddressed in the aftermath.